

PAPER DETAILS

TITLE: KUTADGU BILIG'DE IKILEMELER

AUTHORS: Ibrahim TAS

PAGES: 43-96

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/378506>

KUTADGU BİLİĞ’DE İKİLEMELER

İbrahim TAŞ*

Özet:

“Kutadgu Bilig”, Balasagunlu Yūsuf tarafından 1069 yılında kaleme alınmış uzun, öğretici bir şiirdir. Eserin dili, Eski Uygurcanın paraleli sayabileceğimiz Karahanlı Türkçesidir. Bu manzume, “Dīvānu Luġāti ’t-turk” ile birlikte, söz konusu dönemin söz varlığı çalışmalarının da merkezini oluşturur. İkilemeler ise hemen her dilde görülen söz varlığı öğelerindendir. “Kutadgu Bilig” bu açıdan da zengin bir malzeme sunmaktadır. “Kutadgu Bilig”deki ikilemeler vaktiyle ele alınmışsa da yeni veriler tespit ederek bu çalışmaları, dolayısıyla da “Kutadgu Bilig”deki ikilemeleri bütünlemek istedim.

Anahtar kelimeler: “Kutadgu Bilig”, söz varlığı, ikileme.

Hendiadyoins in Kutadgu Bilig

Abstract:

“Kutadgu Bilig”, is a didactic poem which is written by Balasagunlu Yūsuf in the year 1069. The language of the work is the Karahan Turkish which can be considered as parallel to the ancient Uygur language. This poem, together with the Turkish Dictionary which is written by him titled “Dīvānu Luġāti ’t-turk”, are considered as central to the word assets of that time. The hendiadyoins are among the word asset elements which were seen in almost every language. “Kutadgu Bilig” presents a very rich material in this respect. Although the hendiadyoins in “Kutadgu Bilig” were considered earlier, new data are recently determined. Therefore I decided to reexamine the earlier studies and thereby to integrate the hendiadyoins in “Kutadgu Bilig”.

Key words: “Kutadgu Bilig”, vocabulary, hendiadyoin.

* Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 11210 Gölümbe/BİLECİK ibrahimhakantas@hotmail.com

Ḳutadḡu Bilig, Balasagunlu Yūsuf tarafından 1069 yılında kaleme alınmış uzun, öğretici bir şiirdir. Eserin dili, Eski Uygurcanın paraleli sayabileceğimiz Karahanlı Türkçesidir. Eserle ilgili çok sayıda çalışma yapıldı¹, bu arada *Ḳutadḡu Bilig*’deki ikilemeler konusu da ele alındı.² *Ḳutadḡu Bilig*’deki ikilemelere, sözü edilen müstakil çalışmalardan önce, özellikle 1969’da hazırlanan *Drevnetyurkskiy slovar*’da ve 1972’de hazırlanan CLAUSON’un etimolojik sözlüğünde dağınık olarak yer verilmiştir. Bu çalışmayı yaparken bu sözlüklerden de geniş ölçüde yararlandım.

İkilemeler konusunun muhtevasıyla ilgili olarak ÖLMEZ’in çalışmasına bakılabilir.³

Bu çalışmada ÖLMEZ’in çalışmalarında kullandığı yöntem uygulanmakla birlikte madde başı yapılan ikilemeler isimlerden ya da fiillerden oluşmasına; bağlaçlı ya da bağlaçsız olmasına göre tasnif edilmiştir. Kimi ikilemelerin başındaki soru işareti ise söz konusu ibarenin ikileme olmayabileceği ihtimalini belirtir.

İsimli İkilemeler

açıḡ ülüḡ ihsan, nasip (1646)

1646. *boluḡı bar erdi munuḡ belgüliḡ*
anın eḡledim kıldım açıḡ ülüḡ

[= Bunun belli ki bir potansiyeli vardı; o yüzden (ona) hürmet ettim ve ihsanda bulundum.]

açıḡlıḡ açıḡsız hediyeḡi hediyeḡsiz (2496)

2496. *ḡonukları körgü ya boḡzı yemi*
açıḡlıḡ açıḡsızḡa ḡılsa emi

[= Kalacakları yerleri ve yiyecekleri yemeḡi tayin eder; hediyeḡi ve hediyeḡsizlere çare bulur.]

1 Bunun için bk. BAĞDATLI, Özlem: “Kutadgu Bilig Bibliyografyası”, *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 14 (2008): 157-183. TERES, Ersin: *Kutadgu Bilig ve Yūsuf Has Hacib Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*: İstanbul 2009, Ürün Yayınları. TERES, Ersin: *Karahanlı Türkçesi ve Eserleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*: İstanbul 2010, Ürün Yayınları.

2 KARGI ÖLMEZ, Zuhul: “Kutadgu Bilig’de İkilemeler (1)”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7 (2007): 19-40. KARGI ÖLMEZ, Zuhul: “Kutadgu Bilig’de İkilemeler (2)”, *Bahşı Öḡdisi. Festschrift für Klaus Röhrnborn anläßlich seines 60. Geburtstags/60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrnborn Armaḡanı* (Yayıma Hazırlayanlar: Jens Peter LAUT-Mehmet ÖLMEZ), Freiburg-İstanbul 1998: 235-260, Simurg, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 21.

3 KARGI ÖLMEZ, Zuhul: “Kutadgu Bilig’de İkilemeler (1)”, 19-20.

açukluğ adırthıg⁴ açık seçik (2775)

2775. *yıl ay öđ bitise küni belgölüg*
açukluğ adırthıg sanı belgölüg

[= Yıl, ay ve günü yazılırsa tarih belli olur; sayılar açık seçik bilinir.]

aķru amul⁵ sessiz ve sakince, yavaşça (769, 1556, 5938)

0769. *bu ay toldı oldurdı aķru amul*
közin yërke tıktı yaruttı köñül

[= Ay toldı sessizce oturdu; müsterih bir şekilde gözünü yere dikti.]

aķru silig⁶ yavaşça, sakince, nazikçe (956, 4932)

0956. *bu ay toldı oldurdı aķru silig*
közin yërke tıktı bekütti tilig

[= Ay Toldı yavaşça ve nazikçe oturdu; gözlerini yere dikti, ses çıkarmadı.]

? ʿām bođun⁷ avam, halk (XLIX, 4320, 4321)

XLIX. *ögdülmiş odğurmuşka ħara ʿām boğun birle neteg ħatılğu kerekin ayur*

[= Ögdülmiş Odğurmuş’a avam ile nasıl münasebet kurulması gerektiğini söyler.]

ana ata⁸ ana baba (717)

0717. *anada atada bağırsak bolup*
ayada tutar sen küler yüz urup

[= Ana babadan daha merhametli olup; güler yüz gösterip el üstünde tutarsın.]

4 DTS: 7^a. krş. EUyg. *açuk adırthıg* ‘açık seçik’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*: 8. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*: 111).

5 DTS: 49^b.

6 DTS: *aķru silik* (DTS: 49^b).

7 DTS: *ħara ʿām boğun* (DTS: 423^b).

8 DTS: 43^a. krş. EUyg. *ana ata* ‘ana baba’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*: 27. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*: 119). DLT *küwezlik: eştıp ata anañnıñ sawlarını ħadırma* [= Anne babanın sözlerini duyunca onları kulak ardı etme.] DLT *ħama-: atası anası açığ almıla yēse oğlu ħızı tışı ħamar* [= Baba ve anne ekşi elma yese çocuklarının bundan dişi kamaşır.] (SEV: “*Divanü Lûgat’it Türk*’te İnkilemeler”, 504).

? **arıǵ silig**⁹ temiz, pak (4536)

4536. *ewiñ barkıñ keǵ arıǵ tut silig*
saña kelge devlet aǵı kēñ elig

[= Evini barkını çok temiz ve pak tut; cömert ve eli açık (insan), (bu) sana saadet getirir.]

? **artuǵ telim**¹⁰ çok, fazla, pek çok (1592, 3190)

1592. *atañ tapǵı bar erdi artuǵ telim*
öteyümedim bardı qaldı bérım

[= Babanın pek çok hizmeti vardı; (hakkını) ödeyemedim, gitti, borçlu kaldım.]

? **artuǵ üküş**¹¹ çok, fazla (758, 1859)

0758. *az edǵüke artuǵ üküş*¹² *şükri kıl*
üküş bolsa niʿmet anıñ qadri bil

[= Az iyilik için çok şükret; nimet çok olsa onun değerini bil.]

asıǵ yas fayda ve zarar, menfaat ve zarar, kâr ve zarar (309, 3353, 4208, 4226, 4228, 4433)

0309. *bu tegme biri asǵı yası telim*
qayusı bérım teg qayusı alım

[= Bunlardan her birinin faydası ve zararı çoktur; kimisi borç, kimisi alacak gibidir.]

aşıl yıldız kök¹³ asıl, esas, temel (2132)

2132. *bu el tutruǵı hem tüpi beklıki*
iki neñ turur aşı yıldız köki

[= Memleketin direği, temeli, sağlamlığı, esası ve kökü iki şeye bağlıdır.]

aş başçı h'ân sālār aşçıbaşı (XXXVI)

XXXVI. *ögdülmiş eligke aş başçı h'ân sālār negü teg kerekin ayur*

[= Ögdülmiş hükümdara aşçıbaşının nasıl olması gerektiğini söyler.]

9 krş. EUyg. *arıǵ silig* 'temiz, pak' (DTS: *arıǵ silik*; DTS: 52a. ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 32. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 121).

10 DTS: 57^a.

11 DTS: 57^a.

12 ARAT: *öküş*; bk. CLAUSON: *EDPT*: 118^a.

13 DTS: 673^a.

aş içgü yëgü yeme içme, yiyecek içecek (2826, 4658)

2826. *ıdı ters turur bu aş içgü yëgü*

sëziklig kişidin yëse ay bügü

[= Ey hakim, şüpheli insanın elinde bulunursa, bu yeme içme işi çok güç bir mesele olur.]

at kü¹⁴ ad, ün, şöhret (3429)

3429. *negü tër eşitgil kişi edgüsi*

bu edgü bile yağmış atı küsi

[= İyilikle nam salmış olan insanların iyisi, ne der, dinle.]

at ton tolum¹⁵ at, giyim ve silah (474, 2277, 2317, 2561)

0474. *bu ay toldı etti kör at ton tolum*

ayur köndüreyin tapuğka yolum

[= Ay Toldı, bak, atını, giysisini ve silahını hazırladı; “Yolumu hizmete çevireyim” dedi.]

at ün¹⁶ ad, şöhret, ün (1692)

1692. *küniñe ağırladı elig anı*

kamuğ elke toldı kör atı üni

[= Hükümdar onu günden güne yükseltti; bak, adı ve şöhreti bütün ülkeye yayıldı.]

az üküş¹⁷ az çok, az ya da çok (2350, 2361, 4432)

2350. *süsin keğ küdeze tıl*¹⁸ *ıçgınmasa*

süsi az üküşin yağı bilmese

[= Askerini çok iyi gözetmeli, casus yakalatmamalı; askerinin az ya da çok olduğunu düşman bilmemeli.]

bāğ çeçeklik¹⁹ bağ, bahçe, bağ ve bahçe (6435)

14 krş. EUyg. *at kü* ‘ad, ün, şan, şöhret’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*: 40. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*: 126).

15 DTS: *ton tolum* (DTS: 574^b).

16 DTS: 64^b.

17 krş. EUyg. *az üküş* ‘az çok’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*: 49).

18 ARAT: *til*. KB’deki *tıl+ka* (168^B, 971^C, 994^{B,C}, 1861^{B,C}. ARAT bütün verilerde *til+ke* okumuştur.) ve *til+ig* (149, 174, 176 vb.) biçimlerine bakarak iki değişken biçimin olduğunu kabul edebiliriz: *tıl ~ til*. *til+ig* biçimi genellikle uyak sözcüğü olarak kullanıldığı için ben sözcüğün ünlüsünün belirsiz olduğu durumlarda art ünlülü *tıl* okuyorum.

19 DTS: 77^b.

6435. *neçe kend uluṣ bāḡ çēçekliklerig*
ķuruḡ ķođtı ķōr bu ōlüm ay tirig

[= Nice şehir ve memleketleri, bağ ve bahçeleri, bak, bu ölüm ıssız bıraktı, ey diri.]

bar neḡ mal mülk, varlık (56)

0056. *fidā kıldı barın neḡin hem özin*
yalawaç aḡar bērdi iki kızın

[= Malını mülkünü ve kendini feda etti; Peygamber (de) ona iki kızını verdi.]

bar yok²⁰ var yok (5859)

5859. *bilir sen kimi tutsa begler yakın*
ķiṣi barça soḡdar anıḡ bar yokın

[= Bilirsin ki, beyler kimi kendilerine yaklaştırırlarsa; insanlar daima onun varını yoḡunu çekiştirirler.]

barça bütürü tükel tamamen, büsbütün, baştan başa (6480)

6480. *ajun barça bütürü tükel artadı*
ķōrüp taḡladaçı ķanı bir munı

[= Dünya baştan başa bozuldu; görüp de hayret eden hani?]

barça kamuḡ bütün (389)

0389. *bu barça eđim fażlı erdi kamuḡ*
aḡırladı mēn teg tapuḡsuz ķuluḡ

[= Bunların hepsi Rabbimin fazlı idi; benim gibi asi kula değer verdi.]

barça tükel bütün, hep, hepsi (1873)

1873. *bayat bērdi barça tükel eğgülük*
*bayattın ʿaṡā sen maḡa belgülüg*²¹

[= Allah bütün iyilikleri verdi; belli ki (sen de) Allah'tan bana ihsansın.]

barça yomḡı bütün, hepsi, tamamı (944)

20 kış. EUyg. *bar yok* 'var yok' (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 54. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 132).

21 ARAT, metinde *belgülük* okumuş, ancak metnin sonundaki düzeltme aparatında *belgülüg* olarak düzeltmiştir (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, I Metin: 655).

0944. *sewinç barça yomğı²² saña kelsüni*
sakınç birle düşman sızıp ölsüni

[= Bütün sevinçler sana gelsin; düşman endişeyle eriyip bitsin.]

basutçı yarıcı²³ yardımcı ve destekçi (427)

0427. *basutçı kerek erke yarıcılar*
uğuşluğ biliglig büğü elçiler

[= İnsana yardımcı ve destekçi olarak akıllı, bilgili ve hakim kimseler gerek.]

belā küç bela ve zulüm, bela ve güçlük (1367)

1367. *belā küç yerinde sen edgü kılın*
boğunuğ sewindürgil elgin tılın

[= Bela ve zulüm yerinde sen iyilik yap; elinle ve dilinle halkı sevindir.]

berk kişen bağ ve köstek (702)

0702. *bu ay toldı aydı maña berk kişen*
bu bir kaç neñ ol kör bëreyin nişān

[= Ay Toldı: “Benim için bu birkaç köstek vardır, bak, açıklayayım” dedi.]

bilge ʿālim bilgin, âlim (4341, 5551, 5587)

4341. *taķı bir kutu bilge ʿālimler ol*
olar ʿilmi halkķa yaruttaçı yol

[= Diğer bir zümre âlimlerdir; onların ilmi halka yol aydınadır.]

bilig ög uķuğ²⁴ bilgi, akıl ve anlayış (147, 148)

0147. *basa aydım amdı²⁵ munu yalķuķuğ*
ağırlıķı boldı bilig ög uķuğ

[= Bundan sonra şimdi insandan bahsettim; onun değeri bilgi, akıl ve anlayıştır.]

22 ARAT: *yomğı*; krş. CC *yomuk*- ‘toplanmak’, *yomdar*- ‘toplamak, bir araya getirmek’ (GRÖNBECH: *KLS*: 232). Ayrıca bk. DOERFER: “Türkolojide Eleştiri Sorunları”, 98. TEKİN: “Zieme, Peter: *Altun Yaruq Sudur, Vorworte und das erste Buch* (= BT XVIII). (Berlin Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Akademienvorhaben Turfanforschung). Brepols 1996”, 181.

23 DTS: 86^b. CLAUSON: *EDPT*: 372^b.

24 CLAUSON: *EDPT*: 83^{a/uķuğ}.

25 ARAT: *emdı*; bk. CLAUSON: *EDPT*: 156^b.

bilig ukuş bilgi ve akıl, bilgi ve anlayış (VI, X, 527, 569, 1542, 1846, 2651, 2712, 3177, 3647, 4320)

00VI. *yalnuş oğlanı ağırlıku bilig ukuş birle erdükin ayur*

[= İnsanoğlunun değerinin bilgi ve akılla olduğunu söyler.]

biliglig bögü bilgili, hakim (1014, 1046, 2689, 2892, 3594, 4177, 5142)

1014. *üküş tıñlağı söz birer sözlegü*

maña mundağ aydı biliglig bögü

[= Çok dinlemeli, sözü birer birer söylemeli; bilgili, hakim bana böyle dedi.]

biliglig ukuşluğ bögü bilgili, akıllı ve hakim (997, 1972, 2704)

0997. *neçe sözlemegü neçe sözlegü*

negü tır biliglig ukuşluğ bögü

[= Ne kadar söylememeli, ne kadar söylemeli; bilgili, akıllı ve hakim ne der?]

bilis adaş arkadaş, dost, tanıdık (3327)

3327. *uluş kendni kođtuñ yakın ka kadaş*

kişide yıradıñ bilis yok adaş

[= Şehir ve köyleri, yakın akraba ve kardeşleri bıraktın; insanlardan uzaklaştın, (burada) arkadaş ve tanıdık yok.]

bitigçi ılımğa kâtip (XXXIV)

XXXIV. *ögdülmiş eligke bitigçi ılımğa negü teg kerekin ayur*

[= Ögdülmiş hükümdara kâtibin nasıl olması gerektiğini söyler.]

boşlağ yawa boş boş, başı boş, faydasız (4061, 4509); krş. **yawa boşlağ**.

4061. *süciğ içme boşlağ yorıma yawa*

yarağsız yawuz işte kaçğıl ewe

[= İçki içme, boş boş dolaşma; uygunsuz ve kötü işlerden hemen uzaklaş.]

boşuğ açığ hediye, ihsan, bağış (2495)

2495. *ya yat baz yalawaç keliş ya barış*

boşuğ bėrgü açığ olarkı tegiş

[= Yabancı elçilerin geliş ve gidişine, onların istihkakları olan ihsan ve hediyelerin verilmesine o bakar.]

bögde bıçek hançer, bıçak (810)

0810. *bu bögde biçek kim eligde turur*
bıçıǵlı kesigli turur ay unur

[= Ey güçlü insan, elimde duran bu hançer ve bıçak; biçip kesendir.]

buşı öwkelig hiddetli, öfkeli (342)

0342. *yana bir tılı il buşı öwkelig*
ulıtur kışig sökse açsa tilig

[= Biri boşboğaz, hiddetli ve öfkeli olmaktır; ağzını açıp sövse insanı sızlatır.]

cān ten can ten (3932); krş. **ten cān**.

3932. *aķılıķ ol ermez ülese neñin*
aķı ol yuluğ kılsa cānın tenin

[= Malını dağıtmak cömertlik değildir; canını tenini feda eden cömerttir.]

cefā cevr²⁶ cevr ü cefa (6603)

6603. *cefā cevri barı maña tegmesiñi*
otun bifalardıñ sıñardıñ bolayı

[= Bütün cevir ve cefalar bana gelmesin; küstah ve kaba insanlardan uzak olayım.]

çawıķmış külüg şöretli, ünlü (3071)

3071. *negü tēr eşitgil kütı belgülig*
kütı birle elde çawıķmış külüg

[= Saadete eren ve saadetle memlekette şöret bulmuş insan ne der, dinle.]

çıǵay bay²⁷ fakir zengin, fakir ya da zengin (2241, 3098, 3617)

2241. *vezir bolsa elke yarağsız yawuz*
ol el boğnı buzur çıǵay bayı tüz

[= Faydasız ve kötü (biri) memlekete vezir olursa; o memleket halkı, fakiri zengini, hepsi bozulur.]

çıǵay baylıķ fakirlik zenginlik, fakirlik ve zenginlik (3746)

3746. *ķamuğ edğü esiz çıǵay baylıķım*
bayattın körür men ay ersig aķım

26 DTS: 641^a.

27 CLAUSON: EDPT: 408^b. krş. DLT kırk: kırk yılka bāy çıǵay tüzlinür [= (Ölümle veya zaman içindeki dönüşümle) kırk yıla kadar zengin ve fakir eşitlenir, aralarında fark kalmaz.] (SEV: “Divanü Lûgat’it Türk’te İkilemeler”, 507).

[= Ey cömert yiğidim, bütün iyilik ve kötülüğü, fakirlik ve zenginliği Allah'tan bilirim.]

çığay tul yetim²⁸ fakir, dul ve öksüz (2473, 2498, 4144)

2473. *ögi keğ kerek köñli alçaq amul*

çığay tul yetimke bağırsaq köñül

[= Çok akıllı ve alçak gönüllü olmalı; fakir, dul ve öksüzlere şefkatli gönül gerek.]

çoğı ün gürültü, ses (5030); krş. **ün çoğı**.

5030. *kamuğ teprenür tındı yumdı közi*

çoğı ün kesildi tirigler sözi

[= Bütün canlılar sükûna erdi, gözlerini yumdu; canlıların sözü ve sesi kesildi.]

devlet kut²⁹ saadet, ikbal, saadet ve ikbal (1712, 1715, 1780)

1712. *biligsizke devlet kelir erse kut*

turumaz bu devlet anıñ birle büt

[= Bilgisize saadet ve ikbal gelirse; bil ki, bu saadet onunla durmaz.]

dîn şerîat din ve şariat (2844)

2844. *saķınıuķ kerek dîn şerîat bilir*

bu mundağ kişidin bütünlük kelir

[= Takva sahibi, din ve şariat bilir gerek; böyle insandan doğruluk gelir.]

dünyā ʿuķbī dünya ve ahiret (2157, 4384, 4742)

2157. *özün dünyā ʿuķbī bulayın tēse*

bu kaç işni koğma katıglan usa

[= Dünya ve ahireti elde etmek istersen; şu birkaç işi bırakma, mümkün olduğunca gayret et.]

el kapuğ³⁰ eşik (264); krş. **kapuğ el**.

0264. *biligke turur bu ağırılık kamuğ*

ajunķa kerek tör kerek el³¹ kapuğ

28 CLAUSON: *EDPT*: 490^{a/tu:l}.

29 *DTS*: 673^b.

30 *DTS*: 169^a.

31 ARAT: *il*. TEZCAN: *il* (TEZCAN: “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine”, 41). *el* için bk. CLAUSON: *EDPT*: 121^b.

[= Bütün bu saygı bilgi içindir; dünyada yeri ister başköşe ister eşik (olsun).]

él kend uluş memleket, ülke (2421, 2999)

2421. *tusulsa idi ök tususı üküş*

kalı öznesse yası él kend uluş

[= Faydalı olurlarsa faydaları pek çoktur; eğer baş kaldırırlarsa zararları memleketedir.]

em ot çare, çözüm (4312)

4312. *bu yanlıg bolur kör er at şuhbeti*

katılmağ tilese emi bu otı

[= Bak, hizmetkârlar ile münasebet bu şekilde olur; onlara karışmak istersen çaresi budur.]

esen selāmet sağ ve esen (1481)

1481. *bağırsaklık erdi meniñ bu sözüüm*

esen kal selāmet ay körklüg yüzüm

[= Benim bu sözlerim sadakat idi; ey güzel yüzlüm, sağ ve esen kal.]

eş adaş³² eş dost, arkadaş (3209)

3209. *barışgu kerek ka kadaşlar bile*

katılgu kerek eş adaşlar bile

[= Akriba ve kardeşler ile yardımlaşmak gerek; eş dost ile kaynaşmak gerek.³³]

ewre yana³⁴ yine, tekrar, yeniden (4975, 6297); krş. **yana ewre**.

4975. *yori kel kirelim maña ay sözüñ*

nelük ewre³⁵ keldi yana bu özüñ

[= Yürü gel, girelim, sözünü bana söyle; tekrar niçin geldin?]

32 krş. EUyg. *eş adaş* ‘eş, dost, arkadaş, yoldaş’ (ŞEN: *Eski Uyğur Türkçesinde İkilemeler*: 105. CAN: *Eski Uyğur Türkçesinde İkilemeler*: 168).

33 “yardımlaşmak” = ARAT: “barışmak” (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, II Çeviri: 235), CLAUSON: “associate” (CLAUSON: *EDPT*: 369^{b(Barış)}), DANKOFF: “cooperate” (DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Hājib. Wisdom of Royal Glory...*: 145).

34 DTS: 190^b.

35 Dizinde *ewür-e* (zarf-fiil) verilerinin ‘yine, tekrar, yeniden’ ve ‘sonra’ anlamlarında bir sözlük birimi oluşuyla ilgili olarak bk. TAŞ: “Kutadgu Bilig’de Yeni Tespitler” (Yayın aşamasında).

fāsīk̄ kara³⁶ fıska düşmüş, sapkın (1334)

1334. *bor içme fesādkā katılma yıra*
zinā kılma fāsīk̄ atanma kara

[= Şarap içme, fesada karışma, uzak dur; zina yapma, sapkınlardan olma.]

fesād fışk³⁷ fitne fücür (6455, 6483)

6455. *fesād fışk̄ ēdisi atandı eren*
bor içmez kişi atı boldı saran

[= Fitne sahipleri mert sayıldı; şarap içmeyen kimsenin adı cimri oldu.]

güher yēnçü³⁸ inci (4395)

4395. *teñizke kirür körse köñlün tükel*
güher yēnçü yakut çıkarur meşel

[= İyice dikkat edersen, onlar denize dalarak inci ve yakut çıkaran insanlara benzerler.]

ḥabīb sawçı³⁹ Peygamber (4339)

4339. *bular ehl-i beyt ol ḥabībkā kadaş*
ḥabīb sawçı ḥaqqı için sew adaş

[= Bunlar ehlibeyttir, Peygamber neslidir; (ey) arkadaş, Peygamber hakkı için, (onları) sev.]

ḥil koldaş⁴⁰ yardımcı, arkadaş (2559)

2559. *turup barsa ewke ḥilin koldaşın*
özi birle eltse yētürse aşın

[= Oradan kalkıp evine giderken yardımcı ve arkadaşlarını birlikte götürerek onlara yemek ikram etmelidir.]

ḥile çāre çare, tedbir, yol (1189)

1189. *eger ḥile çāre yok erse adın*
ḥamuğ neḡ ḥazīne ülegil barın

[= Eğer başka bir çare yoksa; bütün malını ve hazineni, hepsini dağıt.]

36 DTS: 193^a.

37 DTS: 193^b.

38 DTS: 195^b.

39 DTS: 198^a.

40 DTS: 637^a. *ḥil* için bk. ERSOYLU: “Kutadgu Bilig’de İki Ayrı Biçimde Transkripsiyonlanmış Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerin Birleştirilmesi”, 168.

ẖile étig⁴¹ hile ve düzen (3892)

3892. *tanıǵlı kışike tanuǵ ol bitig*
tanuǵ bolsa ẖile yorımaz étig

[= İnanmayan kimseye mektup bir delildir; delil olursa hile ve düzen yürümez.]

ẖile étig çāre⁴² çare, tedbir, yol (1183)

1183. *ķamuǵ neŋke ẖile étig çāre bar*
meger bu ölümke ölüm ẖilesiz

[= Her şeye çare vardır; sadece bu ölüme (yoktur), ölüm çaresizdir.]

ig kem⁴³ hastalık ve rahatsızlık (1057, 2895)

1057. *otaçı tērildi tamur kördiler*
ol ig kem ne ermiş ayu bērdiler

[= Doktorlar toplandı, nabzına baktılar; hastalığı ve rahatsızlığı neymiş, söyleyiverdiler.]

‘ināyet basut iyilik, yardım, iyilik ve yardım (1267, 6192)

1267. *bayat kimke ķılsa ‘ināyet basut*
ikigü ajunda bu er buldı ķut

[= Allah kime yardım ederse; bu insan iki dünyada saadete kavuşur.]

‘ināyet ülüg ihsan, iyilik (1797)

1797. *bayat kimke bērse ‘ināyet ülüg*
tilekke tegir boldı atlıg küliig

[= Allah kime ihsan ederse; dileğine kavuştu, şöhret sahibi oldu.]

isig tumlıg⁴⁴ sıcak soğuk, sıcak ve soğuk (2961, 3726, 4620)

2961. *isig tumlıg aç tok yaḍaǵ hem yalıŋ*
ķılıç baldu oķ yēr ay elig biliŋ

[= (Onlar) sıcakta ve soğukta, aç tok, yaya ve çıplak; kılıç, balta ve ok darbelerine maruz kalırlar, ey hükümdar (bunu) bil!]

41 DTS: 200^a.

42 DTS: 200^a.

43 DTS: 203^b. krş. EUyg. *ig kem* ‘hastalık’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 115). EUyg. *ig kem aǵrıǵ* ‘hastalık, ağrı’ (CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 160).

44 krş. EUyg. *isig tumlıg* ‘sıcak soğuk’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 128) ~ *isig tumlıg* (CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 167).

‘iz ‘aziz izzet ve aziz (1247)

1247. ‘aziz ol ‘aziz kim ‘azizlarka ‘iz
anıydın tegir ‘iz ‘aziz amdı kız

[= Gerçek aziz o azizdir ki, azizlere izzet ondan gelir; izzet ve aziz şimdi seyrektiler.]

kalın bod⁴⁵ kalabalık, insan topluluğu (1614, 1622, 3718, 5095)

1614. kapuğda kalın bod tərildi tolu
kanı bir işimke yarağlı talu

[= Kapımda birçok insan topluluğu toplandı; hani bir işime yarayan seçkin (kimse)?]

kalın köp⁴⁶ pek çok, birçok (5372, 5707)

5372. ya kuzda yoriğlı kalın köp kotoz⁴⁷
ya tüzde yoriğlı uđ ingek öküz

[= Ya dağın gün görmeyen yerinde dolaşan kalabalık yaban sığırı sürüsü; ya da ovada dolaşan inek ve öküzler.]

kand şeker şeker, bal şeker (5154, 6314)

5154. atan öldi bardı saña bērdi pend
ata pendı tutsa şeker bolğa kand

[= Atan öldü, gitti, sana nasihat verdi; ata nasihati tutarsan bal şeker olur.]

kap kadaş ka kardeş (3213)

3213. yaraşık yorisa kadaş ya adaş
olardın bolur kap kadaş ka⁴⁸ bile

[= Arkadaşlar birbirlerine uygun hareket ederlerse; onlardan birlikte kardeş olur.]

kapuğ el kapı, eşik (2555); krş. **el kapuğ**.

2555. uluğ hācibı bolsa āzād kişi
taķı bir yarağlığ kapuğ el başı

45 DTS: 411^b. CLAUSON: EDPT: 296^b.

46 DTS: 411^b. CLAUSON: EDPT: 608^a. krş. EUyg. *köp kalın* ‘çok, kalabalık, sayısız’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 171. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 183).

47 ARAT: *kutuz*; bk. CLAUSON: EDPT: 608^a.

48 ARAT: *ka kadaşka*; bk. DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib. Wisdom of Royal Glory...*: 262^b.

[= (Bunlardan biri) hür kişi olan ulu hacib; diğeri de, işinin ehli olan kapıcıbaşdır.]

kapuş karma yağma, talan (6482)

6482. *kapuş karma boldı müsülmān neñi*

kanı adra tutğan harāmıg öñi

[= Müslümanların malı talan oldu; haramı diğerinden ayıran hani?]

karakçı sekerçi⁴⁹ haydut, eşkıya, yol kesici (5577)

5577. *üçünçi emin⁵⁰ tut kamuğ yollarıg*

karakçıg sekerçig arıtğıl arıg

[= Üçüncüsü bütün yolları güvende tut; haydut ve eşkıyaları temizle.]

karañku yaruqluq karanlık ve aydınlık (3717)

3717. *yağız yer yaşıll kök yarattı kün ay*

karañku yaruqluq çığay tut ya bay

[= Kara yeri, mavi göğü, güneşi ve ayı; karanlığı ve aydınlığı, zengin ya da fakiri yarattı.]

karğış söküş lanet, beddua (4915, 5726)

4915. *ereji az ol körse emgek üküş*

baş ağıg telim bar ma karğış söküş

[= Dikkat edersen, bu dünyanın huzuru az, eziyeti çoktur; başağrısı çok, bir de lanet ve beddua vardır.]

karşı ordu tura⁵¹ saray, konak ve kale (5263)

5263. *bor içme fasādka katılma yıra*

bu iki buzar karşı ordu tura

[= Şarap içme, fesada katılma, uzak dur; bu ikisi saray ve kaleleri yıkar.]

katıg berk⁵² sıkı, sıkıca, iyice (1301, 2504, 2511)

1301. *sözüg barça tıjla yeme bütme terk*

könül sırrı açma katıg kizle berk

49 DTS: 425^a.

50 ARAT: *imin*. ERSOYLU: *imin* (ERSOYLU: “Kutadgu Bilig’de İki Ayrı Biçimde Transkripsiyonlanmış Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerin Birleştirilmesi”, 166). Ben, CLAUSON gibi, kapalı /ë/ ile okuyor ve Türkçeleşmiş kabul ediyorum (CLAUSON: *EDPT*: 161^b).

51 CLAUSON: *EDPT*: 203^{a/1} ordu: (ordo:).

52 krş. EUyg. *bek katıg* ‘sağlam, kararlı’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*: 59. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*: 134).

[= Her sözü dinle ama hemen inanma; gönüldekileri ifşa etme, iyice muhafaza et.]

katıg kırç⁵³ katı, sert (1949); krş. **kırç katıg**.

1949. *bu beglikke aşnu tüp aşı kerek*

atım alp katıg kırç yana toñ yürek

[= Beylik için önce asil soy gerek; cesur, sert ve pek yürekli (gerek).]

katıksız karıksız⁵⁴ karışksız ve katışksız (3899)

3899. *bir ol bir katıksız karıksız arıg*

yokuğ bar kılur ol kılur yok barıg

[= Birdir, temiz ve ortak koşulamayandır; yoku var eder, varı yok eder.]

kavî küç güçlü kuvvetli (2055)

2055. *kılıç baldu ok ya kavî küç yürek*

bar erken keğ er neñke kırılmaz kerek

[= Kılıç ve balta, ok ve yay ile güçlü kuvvetli yürek varken; yiğit adam mal için korkmamalıdır.]

kêçe tañ sabah akşam, sürekli (1606, 2536, 2731, 3069)

1606. *tapındı kêçe tañda tepremedi*

tünin yattı yatğak aş anda yedi

[= Sabah akşam kımıldamadan hizmet etti; gece yatakta yattı, yemeğini orada yedi.]

kêçki eski eski (2836)

2836. *muñar kêçki eski tapuğcı kerek*

açını süçinü aşın bërse terk

[= Bunun için eski bir hizmetkâr gerek; işinden zevk alarak yemeği çabucak hazırlasın.]

kenç kiçig⁵⁵ çocuk (2659)

2659. *biliglig bor içse biligsiz bolur*

biligsiz bor içse bolur kenç kiçig

[= Bilgili şarap içse bilgisiz olur; bilgisiz şarap içse çocuk olur.]

53 CLAUSON: EDPT: 647^a/kırç.

54 CLAUSON: EDPT: 600^a.

55 krş. EUyg. *kenç kiçig* ‘küçük, genç’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 147. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 174).

kêneşçi öge danışman, müşavir (2935)

2935. *negü tēr eşitgil kêneşçi öge*
kêneşte tōker begke yünçü üge

[= İstişarede beyin önüne inci döküp yığan müşavir, ne der, dinle.]

kênrü ênç rahat ve huzur (2022)

2022. *bu saqlıq bile sen yağı boynı yenç*
boğunka törü kıl tiril kênrü⁵⁶ ênç

[= Bu tedbirle sen düşmanın boynunu vur; halka hükmet, rahat ve huzurla yaşa.]

kılık yorık⁵⁷ karakter, davranış, huy (4843)

4843. *idî yakşı aymış bügü bilgi kêñ*
kılıkı yorıkı bile köñli teñ

[= Hakim, bilgisi geniş, karakteri ve düşüncesi birbirine uygun olan kimse çok iyi söylemiş.]

kılınç yañ tavır ve hareket, davranış (3562, 4080, 6151)

3562. *ayı edgü ermez bu dünyā neñi*
kimiñ bolsa ewrer kılınçı yañı

[= Bu dünya malı hiç iyi değildir; kimin olursa tavır ve hareketi değişir.]

kılk étig hâl, tavır, vaziyet (777)

0777. *adınsıg körür men bu kün kılk étig*
añar eymenür men ay bilge tetig

[= Bugün (sende) başka bir hâl görüyorum; onun için çekiniyorum, ey zeki bilge.]

kılk kılık tavır ve hareket (2110)

2110. *arığ tutğu begler köni kılk kılık*
boğun beg yolındın tüzer yol yorık

[= Beyler tavır ve hareketlerini doğru ve temiz tutmalıdır; halk yol ve gidişini bey yolundan ayarlar.]

56 *kênrü* kelimesi, 2022’de ‘rahat, huzur’, 4446’da ‘serbest, geniş, rahat, aldırılmaz’, 4462 ve 4537’de ise ‘bol, çok, fazla’ olarak anlaşılmalı ve *kêñür-* fiilinden *-U* zarf-fiil ekli bir türev kabul edilmelidir. İNDEKS’te zarf-fiil olarak yorumlanmıştır (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, III İndeks: 258). CLAUSON’da ise eksiktir. DTS haklı olarak ayrı bir madde başı yapmıştır (DTS: 299^b).

57 DTS: 443^b.

kılķ yaŋ⁵⁸ hâl, vaziyet, tavır ve hareket, davranış (344, 562, 738, 856, 1218, 1225, 1931, 1934, 6388)

0344. *bolu bérmez ewren başı tezginür*
anıñ birle kılķı yaŋı tezginür

[= Felek ona yâr olmaz, avare olur; bu yüzden hâl ve hareketi değişiklik gösterir.]

kıwçaķ kowı⁵⁹ boş, kof, uğursuz (2639, 5133)

2639. *yalawaç yawuz bolsa kıwçaķ kowı*
séziksiz tüker anda begler suwı

[= Elçi kötü, kof ve boş olursa; şüphesiz orada beylerin itibarı biter.]

kiçig uluğ⁶⁰ küçük büyük, herkes (4999)

4999. *ra'ıyatķa vâcib begi yarlığı*
ağır tutsa eştip kiçig uluğı

[= Beyinin emri halk için vaciptir; bunu duyan herkes, emre hürmet etmelidir.]

kin yapar⁶¹ misk göbeği (71, 1937)

0071. *şabā yêli kıptı karanfil yıdın*
ajun barça bütrü yıpar burdı kin

[= Karanfil kokulu saba rüzgârı esti; dünyanın her tarafı misk göbeğiyle doldu.]

ķor yas⁶² zarar ve ziyan (3355)

3355. *negü bar kişiler ara ay külüg*
asığ tut ya ķor yas saña belgülüg

[= Ey ünlü, insanlar arasında ne var; belli ki fayda ya da zarar ve ziyan.]

ķorku saķınç korku ve endişe (6156)

6156. *ķayusı biyābanda yügrür kezip*
bayatķa bu ķorku saķınçın sızıp

58 DTS: 444^a.

59 DTS: 449^a. CLAUSON: EDPT: 581^{a/kovı}.

60 krş. EUyg. *uluğ kiçig* 'büyük küçük' (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 317. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 242).

61 DTS: *yıpar kin* (DTS: 267^b). CLAUSON: EDPT: 725^a. krş. EUyg. *kin yıpar* (CLAUSON: EDPT: 725^a). DLT *kin*: *kin yıpar* 'misk göbeği (*nāfica misk*)'.

62 DTS: 457^b. krş. EUyg. *ķor yas* (DTS: 457^b).

[= Birisi, Allah'a karşı korku ve endişe ile, tükenerek çöllerde dolaşır.]

körk meñiz⁶³ güzellik, yüz güzelliği (97, 733, 1116⁶⁴)

0097. *qayusı yıdı birle tapnur tapuğ*

qayu körk meñiz birle açtı qapuğ

[= Kimisi kokusu ile kulluk eder; kimi güzel yüzüyle kapı açar.]

? **köz qulğaq** göz kulak, göz ve kulak (2342, 5272, 6349); krş. **qulaq köz**.

2342. *adırgu üdürğü yezek tutğaqı*

yırağ tutğu saqlap közi qulğaqı

[= Öncü birlikleri ve gece devriyelerini seçip ayırmalı; tedbirli olup gözünü kulağını uzağa çevirmelidir.]

qul esir kul köle, kul ve esir (2479, 5865)

2479. *küler yüz isig sözke yalñuq isir*

isinse bu yalñuq bolur qul esir

[= İnsan güler yüz ve tatlı söze ısınır; insan ısınırsa kul köle olur.]

qul küñ⁶⁵ köle ve cariye (3435, 5371, 5487, 5781)

3435. *yazuq kılsa qul küñ keçür ol yazuq*

bu yazuq keçürmiş muyan qıl azuq

[= Köle ve cariye suç işlerse, o suçları bağışla; suç bağışlama sevabını azık et.]

? **qulaq köz** göz kulak (2025, 4143); krş. **köz qulğaq**.

2025. *yağı boynı yençmek tiler erse sen*

qulaq köz kerek saq kılip tursa sen

[= Düşmanın boynunu kırmak istersen; gözünü kulağını tetikte bulundurmalısın.]

? **qumarı bitig**⁶⁶ vasiyetname (XXIII, 1354)

63 CLAUSON: EDPT: 741^a. krş. EUyg. *körk meñiz* 'güzellik, yakışıklılık, görünüş' (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*: 172. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*: 183).

64 CLAUSON, 1116'da C'deki *bediz* yerine A'daki *meñiz* biçimini tercih ediyor (CLAUSON: EDPT: 741^a).

65 DTS: 464^b. CLAUSON: EDPT: 615^a. krş. EUyg. *qul küñ* (DTS: 464^b. CLAUSON: EDPT: 615^a) ~ *küñ qul* 'köle ve cariye' (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*: 185. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*: 189).

66 DTS: 465^b. CLAUSON: EDPT: 628^b.

XXIII. *ay toldı kün tuğdı eligke kumaru bitig bitimişin ayur*

[= Ay Toldı'nın hükümdar Kün Toğdı'ya vasiyetname yazdığını söyler.]

ķur orun makam mevki (4077)

4077. *biligsizke bërse begi ķur orun*

begiñe yazıǵlı munı bil burun

[= Beyi bilgisize makam mevki verirse; şunu önceden bil ki, beyine karşı itaatsizdir.]

ķurķ ķatıǵ⁶⁷ katı, sert (2271); krş. **ķatıǵ ķurķ**.

2271. *bu işke idı ķurķ ķatıǵ er kerek*

başında keçürmiş tükel toñ yürek

[= Bu işe çok sert, tecrübeli ve pek yiğit bir adam gerek.]

ķuruǵ öl⁶⁸ kuru ve yaş (2889, 2904)

2889. *ķuruǵ öl yemiş tut ya içgü süçig*

anıñdın bolur bu boǵuzķa keçig

[= Kuru ve yaş meyve ya da içki ve şarap; bunların boğaza geçişi ondandır.]

kü çaw at⁶⁹ şan şöhret, ad san (1711, 2320)

1711. *biligsiz beǵük bolsa devlet bile*

biliglig beǵükrek kü çaw at bile

[= Bilgisiz saadetle yükselirse; bilgili şan şöhretle daha da yükselir.]

küç basınç⁷⁰ zorluk ve baskı, zulüm ve baskı (1771, 3109, 3206)

1771. *boǵundın kötürdi ķamuǵ küç basınç*

özindin kiterdi yaraǵsız kılınç

[= Halktan bütün zorluk ve baskıyı kaldırdı; yararsız davranışları kendisinden uzaklaştırdı.]

kür ersig mert ve cesur (2281, 2298, 2705, 6454)

67 CLAUSON: *EDPT*: 647^a.

68 krş. EUyg. *ķuruǵ öl* 'kuru ve yaş' (ŞEN: *Eski Uyğur Türkçesinde İkilemeler*: 178. CAN: *Eski Uyğur Türkçesinde İkilemeler*: 186).

69 DTS: 322^a.

70 CLAUSON: *EDPT*: 373^{b/basinç}.

2281. *añar têrlür ötrü kür⁷¹ ersig eren*
sewüg cān yuluğlap yatur tağ kayan

[= Böyle olunca (onun etrafına) mert ve cesur insanlar toplanır; aziz canlarını feda ederek (cesaretlerinden) dağ ve kaya meydana getirirler.]

liw aş⁷² yemek (2549, 2551)

2549. *liw aş têrki⁷³ kirse körü ıdşa köz*
yarağısıznı körse anı tıdşa öz

[= (Kapıcı başı), yemek tepsiyi girdiğinde onu göz altında bulundurmali; uygun olmayan şeyler görürse buna mâni olmalıdır.]

miñ miñ⁷⁴ binlerce (111, 112)

0111. *ata ornı kaldı atı ma bile*
açın ma tağı bolsu miñ miñ ula

[= Babanın yeri, adı ile birlikte, sana kaldı; bunlara daha başka binlercesi eklensin.]

miñ miñ tümen⁷⁵ on binlerce, sayısız (3319)

3319. *yakınlık ulamış üçün bir bayat*
muyan bêrsü miñ miñ tümen edgü at

[= Bir Allah, gösterdiğin yakınlık için, binlerce iyi san ve sevap versin.]

miñ tümen⁷⁶ binlerce (285, 442, 1957, 1981, 3009, 3807); krş. **tümen miñ**.

0285. *ajunçıka erdem kerek miñ tümen*
anın tutsa el küin kiterse tuman

[= Dünyaya hâkim olana binlerce fazilet gerek; (o) bunlarla halkı idare eder ve sisleri dağıtır.]

muñ tağ⁷⁷ güçlük, zorluk, sıkıntı ve müşkül (4789)

71 ARAT: *kör*; bk. ATA: “*Kutadgu Bilig* Üzerinde Bir Düzenleme Denemesi: *Kör* mü, *Kür* mü?”, 301-308.

72 DTS: *aş têrgi* (DTS: 61^b). CLAUSON: *EDPT*: 544^{a/têrgi}; 763^{a/liv}. Ayrıca bk. SERTKAYA: “Kelime Dağarcığımızdan: Lavaş Sözü Nereden Geliyor?”, 39-41. KAÇALIN: “*Liv* ‘aş, yemek’ Üzerine”, 48-53.

73 /rk/ için krş. DLT, KB *barkın* ‘yolcu’, DLT *burkı* ‘buruşuk, kırışık’, DLT *turkun* ‘durgun’.

74 DTS: 344^b.

75 DTS: 344^b.

76 DTS: 344^b.

77 DTS: 350^a. krş. EUyg. *muñ tağ* ‘ihtiyaç, acı’, ‘ihtiyaç, iş’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*: 194. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*: 192).

4789. *muñumka taķımka maña ol yarar*
belā qağgu tegse mēni ol yular

[= Sıkıntı ve müşkülümde bana o yardım eder; bela ve kaygı dokunsa beni o kurtarır.]

muñluğ erinç⁷⁸ kederli, hüznü, perişan (2064)

2064. *bularda eñ inğa bu arķuķ kılınç*
bu arķuķ kılınçlığ ne muñluğ erinç

[= Bunlardan en kötüsü bu inatçılıktır; inatçı kimse hiç şüphesiz kederli ve perişan olur.]

muyan edğü⁷⁹ sevap ve iyilik, fazilet ve iyilik (3976)

3976. *özün dünyānı qoğsa zāhid bolur*⁸⁰
muyan edğü mundın eletse bolur

[= Dünyayı terk edersen sofu olursun; buradan iyilik ve sevap götürebilirsin.⁸¹]

muyan edğülük⁸² sevap ve iyilik (3499)

3499. *kişiler arakı muyan edğülük*
*bu yerde bulunmaz munu belgüliğ*⁸³

[= İnsanlar arasındaki sevap ve iyilik; burada bulunmaz, bu şüphesiz.]

müfsid otun⁸⁴ ara bozucu, fesat ve küstah (2106)

2106. *begi içgüçi bolsa müfsid otun*
ķamuğ içgüçi boldı boğnı bütün

[= Beyi içkiye düşkün, fesat ve kaba olursa; bütün halkı da ayyaş olur.]

mün erdem⁸⁵ kusur ve meziyet, kusur ve fazilet (720, 728, 749, 1938, 3413)

78 DTS: 351^a.

79 DTS: 347^a. CLAUSON: EDPT: 386^a. krş. EUyg. *buyan edğü* (CLAUSON: EDPT: 386^a. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 143).

80 ARAT: *‘uķbī ķolsa ay ... bulur*; bk. DANKOFF: *Yūsuf Khāşş Hājib. Wisdom of Royal Glory...*: 263^a.

81 DANKOFF: *Yūsuf Khāşş Hājib. Wisdom of Royal Glory...*: 169.

82 DTS: 347^a. CLAUSON: EDPT: 386^a.

83 ARAT: *belgüliğ*; bk. TAŞ: *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı*: 47.

84 DTS: 352^a.

85 CLAUSON: EDPT: 347^b.

0720. *bu ay toldı aydı ay elig kıtı*
münüm erdemim barça aydım atı

[= Ay Toldı: “Ey devletli hükümdar, kusur ve meziyetlerimin ne olduğunu hep söyledim” dedi.]

nefes tın nefes (1213)

1213. *ķamuğ neñke vaķt ol kūni belgūlūg*
nefes tın tokırķa sanı belgūlūg

[= Her şeyin vakti vardır, günü bellidir; nefes alıp vermenin sayısı bellidir.]

neñ tawar⁸⁶ eşya ve mal, mal mülk (485, 761, 1112, 1308, 1786, 2057, 2408, 2802, 3982, 4372, 5460, 5517, 6108); krş. **tawar neñ**.

0485. *kötürdi saw altun kūmūş neñ tawar*
ayur öz muñadsa maña bu yarar

[= (Ay Toldı), darda kalırsam faydası olur diye yanına som altın, gümüş, eşya ve mal aldı.]

oğrı tewlig⁸⁷ hırsız ve dolandırıcı (313)

0313. *bilig baylık ol bir çığay bolğusuz*
teğip oğrı tewlig anı alğusuz

[= Bilgi, fakirliği olmayan bir servettir; hırsız ve dolandırıcı ona ulaşım sahip olamaz.]

okığlı bitigli okuryazar, okuyan yazan (2234)

2234. *vezirlikķa artuķ bütūn er kerek*
okığlı bitigli keđ öglūg kerek

[= Vezirliğe çok olgun bir insan gerek; okuyan yazan, çok anlayışlı olmalı.]

okşag meñiz benzer, şerik (3720)

3720. *bir ol bar seziksiz ķalı ķanķasız*
köñülde yırak tutğū okşag meñiz

[= (O), bir ve vardır, şüphesiz nasılsız ve nicesizdir; benzerini gönülden uzak tutmalıdır.]

oldruğ turuğ⁸⁸

86 DTS: 358^a. CLAUSON: EDPT: 442^{b/tavar}.

87 CLAUSON: EDPT: 439^{b/tevig}.

88 TEZCAN’a göre bütün verilerde ‘oturuş kalkış, davranış, davranış adabı’ anlamındadır (TEZCAN: “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine”, 66).

1. oturup duracak yer, oturacak, duracak yer (2547, 2588, 4585)

2547. *kapuğda éte tursa oldruğ turuğ*
tüzülse orun kalmasa bir kuruğ

[= Kapıda oturacak ve duracak yerleri her vakit düzenlemeli; düzenlenmeli ve hiçbir yer boş kalmamalı.]

2. oturuş kalkış, davranış, davranış adabı (3998)

3998. *kêrü hem çıka bilse oldruğ turuğ*
tapuğ bilmese er tek emger kuruğ

[= O girmesini çıkmasını, oturup kalkmasını bilmelidir; insan hizmet etmesini bilmezse sadece boş bir emek harcamış olur.]

oñ sol sağ ve sol (2374, 2962); krş. sol oñ.

2374. *ınanur erig kılğıl öñdün kedin*
oñuñdın soluñdın bir ança adın

[= Emin kimseleri öne ve arkaya; bir kısmını da sağa ve sola koy.]

otaçı **hakīm**⁸⁹ doktor (4617)

4617. *yême yakşı aymış otaçı hakīm*
hakīmler sözini yawuz tégli kim

[= Doktor da çok güzel söylemiş; doktorların sözüne kim fena diyebilir?]

ög bilig⁹⁰ akıl ve bilgi, fikir ve bilgi (281, 762, 1872, 1970, 2481, 3025, 3075, 3112, 3980)

0281. *iği artuğ erdem kerek ök bilig*
ajun tutğuğa ötrü sunsa elig

[= Pek çok erdem, akıl ve bilgi gereklidir; dünyaya hâkim olmak, idare etmek için.]

ög köñül⁹¹ akıl ve gönül (487, 601, 603, 1818, 1933, 1940, 2762, 3082)

0487. *kelip tegdi elig turur orduğa*
ögi köñli kolmış tilek arzūğa

[= Hükümdarın durduğu şehre gelip ulaştı; akıl ve gönlünün istediği arzuya.]

89 DTS: 373^b.

90 DTS: 378^b.

91 DTS: 378^b. krş. EUyg. ök köñül (DTS: 378^b. ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 213. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 201).

öglüg bügü akıllı ve bilge (2706)

2706. *uğuşluğ biliglig bu öglüg bügü*
kêşeşke tusulur añar ne tégü

[= Anlayışlı, bilgili, akıllı ve bilge, istişare için faydalıdır, ona ne denir?]

öñdi törü⁹² kanun nizam, kanun töre, usul adap (2111, 4016, 4018, 4605, 5737, 6593, 6594); krş. **törü öñdi**.

2111. *neteg tutsa begler kör öñdi törü*
boğun boldı andağ ol öñdi körü

[= Bak, beyler kanun ve töreye nasıl riayet ederlerse; halk da öyle kanun üzerine olur.]

örüg amul⁹³ sessiz sakın, yumuşak huylu, halim (1416, 1867)

1416. *örüg bol amul bol tözün*⁹⁴ *bol silig*
kamuğ edgülikke tegürgil elig

[= Sessiz, sakın, yumuşak huylu, temiz ol; bütün iyiliklere el uzat.]

örüglük amulluk sükûnet, dinginlik, sessizlik (1988)

1988. *örüglük amulluk bolur begke körk*
bu beglik işiñe bu ol bağı örk

[= Sükûnet bey için ziynettir; beylik işlerine bu zarurettir.⁹⁵]

öyük çım⁹⁶ bataklık, sulak (974)

0974. *öyük*⁹⁷ *çım*⁹⁸ *osuğluğ bolur bilgeler*
çıkar suw kayuda ağaq tepseler

[= Âlimler bataklık ve sulak yer gibidir; nereye ayak vursalar su çıkar.]

92 DTS: 386^a. CLAUSON: EDPT: 176^b.

93 DTS: 390^b. CLAUSON: EDPT: 222^b. krş. EUyg. *örüg amıl* (DTS: 390^b. ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 226. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 207).

94 ARAT: *tüzün*; bk. DOERFER: “Türkolojide Eleştiri Sorunları”, 97. ERDAL: OTWF I: 306. TEKİN: “*Al-Rabghüzî, The Stories of the Prophets: Qışaş al-Anbiyâ*”, *An Eastern Turkish Version, Leiden 1995*”, 264.

95 “beylik işlerine bu zarurettir” = ARAT: “bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir” (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, II Çeviri: 150), DANKOFF: “calm dignity is the tether by which his rule is bound” (DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib. Wisdom of Royal Glory...*: 105).

96 DTS: *üyük çım* (DTS: 623^b).

97 ARAT: *üyük*; bk. CLAUSON: EDPT: 271^b. TEZCAN: “*Kutadgu Bilig* Dizini Üzerine”, 69.

98 ARAT: *çım*; krş. KİRG. *çım* ‘kesek’ (YUDAHİN: KS I: 268^b), Kzk. *şım* ‘çim, çimenlik, çimen’ (KTTS: 653^a) (CLAUSON: EDPT: 421^b).

sağ oduğluğ tedbirlilik, uyanıklık (5258)

5258. *bu beglik köki sağ oduğluğ turur*
tağı bir ajun kolsa mundın bulur

[= Beyliğin kökü tedbirlilik ve uyanıklıktır; bir dünya daha istersen, bunlardan bulursun.]

sansız kalın sayısız, çok (1021)

1021. *kamuğ teprenigli bu sansız kalın*
tanuqluğ bérür bir bayatığ tılın

[= Bütün bu canlılar, sayısız (mevcudat), bir Allah'a diliyle şahitlik eder.]

sarây karşı⁹⁹ saray (1418, 3439)

1418. *sarây karşı étme ay élig kutı*
anundı saña ew kara yér katı

[= Ey devletli hükümdar, sen saraylar yaptırma; kara toprak altında senin evin hazırır.]

satğag basınçak¹⁰⁰ baskı ve hor görme, zulüm ve küçümseme (911)

0911. *bu satğag basınçak üçün edgüni*
ésizler yorıp kör yarutmaz küni

[= Bu baskı ve küçümseme için kötüler, iyilerin gününü aydınlatmazlar.]

satıg tawıg¹⁰¹ alışveriş, ticaret (2803)

2803. *kamuğ neñ tawarığ biligli kerek*
satıgda tawıgda neñ alsıkmasa

[= Her malın değerini bilmeli; ticarete malca zararlı çıkmamalı.]

saw söz¹⁰² söz (3694)

3694. *éligke tusulğu yok erdemlerim*
ne kılķım kılınçım sawım sözlerim

[= Benim, ne tabiatım ne tavır ve hareketlerim ne de sözlerim ile hükümdara faydalı olabilecek bir faziletim yok.]

serimlig şabūr sabırlı (1867)

99 DTS: 488^a.

100 DTS: 490^b. CLAUSON: EDPT: 800^a.

101 DTS: 491^a.

102 krş. EUyg. *sav söz* ~ *söz sav* 'söz, laf' (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 243, 256. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 211, 215)

1867. *örüg ol amul keđ serimlig şabūr*
körüp işni yetrū ol akru tegūr

[= O sakın ve çok sabırlıdır; işe dikkatle bakar ve sükûn ile ele alır.]

sır bediz boya, cila, kaplama (2798)

2798. *tükel sır bediz ol köñülsüz kişi*
köñülsüz kişi bilge atın yodār

[= Gönülsüz insan cila ve boyadır; gönülsüz insan bilge adını kaybeder.]

sır boğuğ cila, boya (5112)

5112. *negü tēr eşit amdı köñli ođuđ*
içiñni beze tutma taş sır boğuğ

[= Uyanık insan şimdi ne der, dinle; içini süsle, dışını boyayıp cilalama.]

sırçı bedizçi boyacı, cilacı (4458)

4458. *temürçi etükçi yana kırmaçı*
ya sırçı bedizçi ya oğçı yaçı

[= (Bunlar) demirci, ayakkabıcı, derici yahut cilacı, boyacı veya okçu ve yaycıdır.]

silkim sepük¹⁰³ karmaşık, düzensiz (4599)

4599. *bıçaķ tartma anda kötürme sünjūk*
ayı bolma qowdaş ne silkim sepük

[= Orada bıçaķ çıkarma ve kemik sıyırma; çok açgözlü ve dağınık oturma.¹⁰⁴]

sol oñ sol ve sağ (18, 1857); krş. **oñ sol**.

0018. *kêdin öñdün ermez ne soldın oñun*
ne astın ne üstün ne otru orun

[= Arkada ya da önde değildir, ne solda ne sağda; yeri ne altta ne üstte ne de ortadadır.]

şüret bediz suret, şekil (20)

103 CLAUSON: *EDPT*: 827^a.

104 “çok açgözlü ve dağınık oturma” = ARAT: “çok obur olma ve pek de sünepe oturma” (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, II Çeviri: 333), CLAUSON: “do not be excessively quarrelsome (?; Hap. leg.) or upset the table-ware (?)” (CLAUSON: *EDPT*: 827^a), DANKOFF: “do not eat greedily or messily” (DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib. Wisdom of Royal Glory*...: 190).

0020. *ay sırka yakın ay köñülke ediz*
tanuñ ol saña barça şüret beğiz

[= Ey sırra yakın ve her gönüle yüksek olan (Allah'ım); bütün suret ve şekiller sana şahittir.]

süzük turuğ¹⁰⁵ arı duru, saf, temiz (1521)

1521. *edizlik tiledi süzük cān turuğ*
uçup bardı cān kaldı qalbüd quruğ

[= Saf ve temiz ruhu yükselmek istedi; ruh uçup gitti, kuru bir kalıp kaldı.]

tapuğ t̃āˆat taat ve ibadet (3989)

3989. *bilir men bayatım sewinçi kamuğ*
tapuğ t̃āˆat içre turur ay uluğ

[= Biliyorum, Allah'ın rızası hep ibadet ve taat içindedir, ey ulu.]

tawar neñ mal mülk (1368, 6099); krş. **neñ tawar**.

1368. *esenlik öğinde sen edgü t̃etür*¹⁰⁶
tawar neñ barında üle hem yetür

[= Sen sağlığında iyilikle anıl; malın mülkün varken dağıt ve yedir.¹⁰⁷]

t̃elve munduz¹⁰⁸ deli divane, ahmak, budala (963, 2099, 2655, 6394, 6589)

0963. *tañı t̃elve munduz kişi bu bilin*
ayıtmadı beglerke açsa tılın

[= Bil ki, kendisine bir şey sorulmadan beylerin huzurunda konuşan adam da, deli ve ahmadır.]

ten cān ten, can (2529); krş. **cān ten**.

2529. *kapuğ başlar er keğ bağırsağ kerek*
teni cānı birle tapuğsağ kerek

[= Kapıcı başı insan çok sadık olmalı; teni ve canı ile hizmet etmeli.]

tıl lafz kelime, söz (471)

105 DTS: *süzük turuğ* (DTS: 519^b). krş. EUyg. *arığ turuğ süzük, turuğ süzük, arığ turuğ* (CLAUSON: *EDPT*: 538^{b/1} *turuğ*). ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 33, 301. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 122, 234).

106 ARAT: *titür*. TEZCAN: *yetür* (TEZCAN: “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine”, 63).

107 “sen sağlığında iyilikle anıl” = ARAT: “sağlığında her şeyi iyilikle karşıla” (YÜSUF HÂSS HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, II Çeviri: 108), DANKOFF “get a good name while you are in good health” (DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib. Wisdom of Royal Glory...*: 84).

108 DTS: 551^a. CLAUSON: *EDPT*: 493^a.

0471. *sözin aydı şā'ir muḥar menzetü*
tılı lafzı birle aḥar yaḥzatu

[= Şair buna benzeterek, kelimesi ile yakıştırarak, sözünü söyledi.]

tıl söz¹⁰⁹ dil, söz, lafız (531, 703, 1023, 1533)

0531. *yüzi körki kılkı kılınçı özi*
ḳamuḡ yaḳşı kördi tılı uz sözi

[= Yüzünü, kıyafetini, tavır ve hareketini, şahsını, sözünü, konuşmasını hepsini iyi buldu.]

tiş tırnaḳ dış tırnak (2377)

2377. *ḳatılsa ḳılıç baldu birle tegiş*
tişin tırnaḳın teg yaḳa tut iliş

[= (Saflar) karışınca kılıç ve balta ile vuruş; dişin tırnağınla saldır, yakasını tut, yapış.]

toḡan ersig¹¹⁰ cesur, mert, yiğit (2458)

2458. *yüzi körki körklüg kerek hem yülüg*
toḡan ersig ünlüg sözi belgülüg

[= Yüzü ve kıyafeti güzel, saç sakalı düzgün, yiğit sesli ve açık sözlü gerek.]

ton aş¹¹¹ giyecek ve yiyecek (321)

0321. *biligligke bilgi tükel ton aş ol*
biligsiz kılınçı yawuz ḳoldaş ol

[= Bilgili insan için bilgi, kâfi bir giyecek ve yiyecektir; bilgisizin hareketi kötü bir arkadaştır.]

törü öḡdi¹¹² kanun, nizam, töre (1931, 4309, 4606, 5735, 5765, 6492, 6595); krş. **öḡdi törü**.

1931. *bu beglik işin barça begler bilir*
törü öḡdi kılḳ yaḡ olardı kelir

[= Bu beylik işini hep beyler bilir; kanun ve nizam, örf ve âdet onlardan gelir.]

109 DTS: *tıl söz* (DTS: 559^b).

110 DTS: 571^a.

111 CLAUSON: *EDPT*: 253^{b/1 a.ş.} krş. EUyg. *ton aş ~ aş ton* 'yiyecek, giyecek' (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 39. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 126, 230).

112 DTS: 581^b.

törü toķu¹¹³ örf, usul, yol (2497, XLVII)

2497. *yol uğrında*¹¹⁴ *erse kişi başlağı*
törüsün toķusun yazım kılmağı

[= Tören zamanında insanlara; merasim, örf ve âdetin yanlış yapılmamasına rehberlik eder.]

törülüg toķuluğ töre ve usul sahibi (4014)

4014. *bu iki bulunsa basa tapğıuı*
törülüg toķuluğ gerek bilgüci

[= Bu ikisinden sonra hizmetkârların da töre ve usul sahibi olmaları gerek.]

törüsüz toķusuz¹¹⁵ usulsüz ve görgüsüz, usulsüz ve nizamsız (4447)

4447. *bularķa katılsa özüñni tutun*
törüsüz toķusuz bolurlar otun

[= Bunlarla münasebette kendine dikkat et; bunlar görgüsüz, usulsüz ve kaba olurlar.]

tötüş uruş kavga, dövüş, kavga dövüş (4247)

4247. *tepozlık bolur bu kapuğda üküş*
*tepoz kayda erse törtüş*¹¹⁶ *ol uruş*

[= Saray kapısında çekememe çok olur; çekememe nerede olursa, orada kavga dövüş vardır.]

tuman toğ¹¹⁷ toz duman (6535)

6535. *yemek içmek erse yedim içtim uđ teg*
*tilek sürmek erse tuman*¹¹⁸ *toğ tozıttım*

[= Yemek içmek ise öküç gibi yedim içtim; arzu peşinden koşmak ise tozu dumana kattım.]

tutaşı ulam¹¹⁹ sürekli, daima (6520)

113 DTS: 581^b. krş. EUyg. *törü toķu* (DTS: 581^b. ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 295. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 231).

114 ARAT: *ağzında*; bk. DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Ḥāḣib. Wisdom of Royal Glory...*: 262.

115 DTS: 582^a. krş. EUyg. *törüsüz toķusuz* (DTS: 582^a).

116 ARAT: *tütüş*; krş. EUyg. (Br.) *tötöşlög* (ERDAL: *OTWF I*: 270).

117 DTS: 585^b.

118 ARAT: *tümen*; bk. DTS: 585^b. Ayrıca krş. 5028, 5426 ve 5951. beyitler.

119 DTS: 592^a.

6520. *tözü dört eşine meniñdin selām*
tegür ay bayatım tutaşı ulam

[= Ey Allah'ım, onun dört arkadaşına benden sürekli selam ulaştır.]

tutçı menü uzun daima, ebediyen, uzun zaman (2264)

2264. *yedi bu ajunuğ yegey ol ajun*
tirilgey kutun tutçı menü uzun

[= (O), bu dünya saadetine nail olduğu gibi öbür dünya saadetine de nail olur; uzun zaman ikbal içinde yaşar.]

tuzak ağ¹²⁰ tuzak, ağ (3637)

3637. *et öz bir yağı ol idi sarp yağı*
kamuğ yerde yadmış tuzakı ağ

[= Vücut bir düşmandır, çok çetin düşman; her yere tuzak ve ağını yaymıştır.]

tüg miñ¹²¹ sayısız, pek çok, binlerce (1537)

1537. *ne teñsiz ölüm saña ay yawlağ ölüm*
tusulmaz saña etse tüg¹²² miñ tolum

[= Ey eşi ve benzeri olmayan kötü ölüm; binlerce silah sana bir fayda sağlamaz.]

tümen miñ¹²³ sayısız, pek çok, binlerce (21, 31, 198, 304, 829, 1022, 1300, 1344, 1569, 3905, 4525, 5370, 6519, 6645); krş. **miñ tümen**.

0021. *törüttüñ tümen miñ bu sansız tirig*
yazı tağ teñsiz kötki oprı yérig

[= Bu sayısız, binlerce canlıyı, ova, dağ, deniz, tepe ve çukur yerleri sen yarattın.]

tümen tü¹²⁴ sayısız, pek çok, binlerce (70, 452, 1808, 2441, 4424, 4426, 6531)

120 DTS: 594^a.

121 DTS: *tük miñ* (DTS: 595^b). CLAUSON: *EDPT*: 476^a. krş. DLT *düg*: *düg miñ* 'binler arası, binlerce (*mā bayn al-ulūf*)', *düg miñ yarmağ* 'binlerce para'.

122 ARAT: *tük*; bk. CLAUSON: *EDPT*: 476^a.

123 DTS: 596^b. CLAUSON: *EDPT*: 507^b. krş. DLT *tümen*: *tümen miñ* sayı adı 'bir milyon', *tümen miñ yarmağ* 'bir milyon para' (SEV: "Divanü Lûgat'it Türk'te İnkilemeler", 503).

124 DTS: 596^b.

0070. *tümen tü çëçekler yazıldı küle
yıpar toldı kâfûr ajun yıd bile*

[= Binlerce çiçekler gülererek açıldılar; dünya misk ve kâfur kokusu ile doldu.]

tünle kündüz¹²⁵ gece gündüz (760)

0760. *ëlig bërdi alkış kör ay toldıka
ayur tünle kündüz maña tur baқа*

[= Bak, hükümdar Ay Toldı’yı övdü; “Gece gündüz bana hizmet et” dedi.]

tüp aşı¹²⁶ asıl, esas, soy sop, asalet, soyluluk (999, 1949, 2437, 3507, 4288, 4488, 6003, 6091)

0999. *biri sözlegü ol tokuzı tıdığ
tıdığ söz tüpi aşlı barça yıdığ*

[= Biri söylenmeli, dokuzu yasaktır; yasak sözün aslı esası hep fenadır.]

tüp töz¹²⁷ asıl, esas (3849, 4901, 5024, 5873)

3849. *ötüندی ëligke eşitmiş sözün
ne yanlıg yoritmış sözün түp tözin*

[= (Ögdülmüş) dinlediği sözleri, ne şekilde konuştuğunu, aslını esasını hükümdara arz etti.]

tüp yıldız¹²⁸ asıl, esas (4411)

4411. *feşād ol buzıghı tüpüg yıldızlıg
feşād ol buzıghı bu edgü izıg*¹²⁹

[= Asıl ve esas bozan fesattır; bu iyi izleri silen fesattır.]

tözü barça¹³⁰ hepsi, tamamı (24, 3354, 4776)

0024. *ediz ‘arşta altın şerāka tegi
tözü barça muñluğ saña ay edı*

125 krş. EUyg. *tünle kündüz, tünle küntüz* (CLAUSON: EDPT: 179^{b/unt-}, 237^{a/eriniğsüz (?erinügsüz)}. ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 307. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 236).

126 DTS: 598^a.

127 krş. DLT *töz: anıy tüpi tōzi kim* [= Onun aslı nesli kim (*man aşluhu wa-ilā man yantamı*)?]. SEV: *tüpi tüzi* (SEV: “*Divanü Lûgat’it Türk’te İkilemeler*”, 504).

128 DTS: 598^a. krş. DLT *yıldız: tüplüg yıldızlıg* ‘asıl, köklü (‘arık, aşıł)’ (SEV: “*Divanü Lûgat’it Türk’te İkilemeler*”, 507).

129 ARAT: *ızıg*; bk. TAŞ: “Kutadgu Bilig’de z’leşme”, 106.

130 CLAUSON: *tüzü barça* (CLAUSON: EDPT: 573^a). DTS: 583^a.

[= Yüksek arştan alttaki toprağa kadar hepsi sana muhtaçtır, ey Rabbim.]

uğuş bilig akıl ve bilgi, anlayış ve bilgi (162, 215, 216, 287, 3802, 3939)

0162. *uğuşka biligke bu tılmaçı tıl*

yaruttaçı erni yorık tılını bil

[= Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir; insanı aydınlatacak olan fasih dilin kıymetini bil.]

uğuş ög bilig anlayış, akıl ve bilgi (151, 387, 1253, 1994, 2029, 2654, 3467, 3853)

0151. *bayat kimse bërse uğuş ög bilig*

üküş edgölükke uzattı elig

[= Allah kime anlayış, akıl ve bilgi verirse; pek çok iyiliğe muktedir oldu.]

uğuşluğ biliglig¹³¹ akıllı, bilgili, anlayışlı (299, 417, 423, 427, 463, 469, 1775, 2457, 2706, 2821, 3061); krş. **biliglig uğuşluğ**.

0299. *körü barsa barça urur bu keğük*

uğuşluğ biliglig kör aşlı keğ ök

[= Dikkat edersen, herkes elbise giyer; akıllı ve bilginin aslı iyidir.]

uğuşluğ bilir akıllı ve bilgili (1146)

1146. *negü tër eşitgil uğuşluğ bilir*

bu söz işke tutsa kör asğı alır

[= Akıllı ve bilgi insan ne der, dinle; bak, bu sözü tatbik edenler istifade ederler.]

uğuşsuz biligsiz akılsız ve bilgisiz (298)

0298. *körü barsa yaqşı ayur bu sözüg*

uğuşsuz biligsiz beğütmez özüg

[= Dikkat edersen bu sözü iyi söylemiş; akılsız ve bilgisiz kimse kendisini yükseltmez.]

uluğ kiçig¹³² büyük küçük, büyük ve küçük (500, 1327, 1922, 2804, 3184, 3903, 5197)

0500. *yëme tuttı eş tuş yakın kıldı öz*

uluğka kiçigke açuk tuttı yüz

131 DTS: 613^b.

132 krş. EUyg. *uluğ kiçig* 'büyük küçük' (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*: 317. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*: 242).

[= Eş dost edildi, kendini yaklaştırdı; büyüğe ve küçüğe güler yüz gösterdi.]

uruğluğ tarıglıg¹³³ soy sop (4496)

4496. *uruğluğ tarıglıg beğükler tılı*

beğükrek bolur bolma ewçı kılı

[= Soy sop, insanı pervasızlaştırır; kadın esiri olma, daha da büyüklenir.]

ün çoğı gürültü, ses (5866); krş. **çoğı ün**.

5866. *kişi tab 'ı tört ol karışma yağı*

biri küldürür bir kılur ün çoğı

[= İnsanın tabiatı, birbirine muhalif olan düşmanlar gibi, dörttür; biri güldürür, biri gürültü ve kavga çıkarır.]

ürün kırğıl¹³⁴ ak (saçlı) (2371, 2372)

2371. *yağıçı ürün kırğıl ersiglerig*

yağıka alın kıl kötürsü çerig

[= Saçı sakalı ağarmış savaşçı erleri; düşmanın karşısına çıkar, askerleri götürsün.]

ürünli kara beyaz ve siyah (6622)

6622. *köni sözde taştın sözüg söz tème*

köni egri farkı ürünli kara

[= Doğru sözden başkasına söz deme; doğru ve eğri farkı, siyah ve beyaz (gibidir).]

yağuk yaklık¹³⁵ yakınlık (3335)

3335. *bu söz kim sen aydın bağırsaklık ol*

kadaş belgüsi hem yağuk yaklık ol

[= Bu söylediğin sözler, şefkattendir; bu akrabalık ve yakınlık alametidir.]

yalğan çın yalan ve doğru (5877)

5877. *eşitgil sözüg ırte yalğan çınığ*

çınığ özke algıl kına yalğanığ

[= Sözü dinle, yalanı doğruyu araştı; doğruyu kendine al, yalanı cezalandır.]

yalıñ aç aç ve çıplak (3328)

133 CLAUSON: EDPT: 218^b.

134 DTS: 627^b.

135 DTS: kadaş yağuk yaklık (DTS: 401^b).

3328. ağır yük yüdüp bu özün yalñuzun
yalñ aç yorır sen ne yunçığ özün

[= Tek başına ağır zahmetlere katlandın; aç ve çıplak yaşıyorsun, dermansız bir hâldesin.]

yana ewre¹³⁶ yine, tekrar, yeniden (2389, 3832, 5876, 5967); krş. **ewre yana**.

2389. yağı sançmış ersig eren bulnuķup¹³⁷
yana ewre sançtı yağısın utup

[= Düşmanı mızraklamış olan kahraman yiğitler, esir düştüğünde; galip gelerek düşmanını tekrar mızrakladı.¹³⁸]

yana yandru¹³⁹ tekrar, yeniden (3825, 4690, 6296)

3825. yana yandru terkin meni ıdğa ol
eger barmasa sen köñül qodğa ol

[= O yine hemen beni gönderecektir; eğer sen gitmezsen gönül koyacaktır.]

yañluķ ħaṭā yanlış, hata (2583)

2583. kalı tuşsa beglerke yañluķ ħaṭā
tuşar at üze kuşta awda süde

[= Eğer beyler bir hataya düşerse; bu avda, kuş avında ya da seferde at üzerinde olur.]

yañluķ yazuķ¹⁴⁰ yanlış, hata (3115)

3115. taşirtın negü tuşsa yañluķ yazuķ
munu men yügürdeçi kıl men anuķ

136 DTS: 231^b.

137 *bulnuķ-* fiili, dizinde, ARAT'ın çevirisi doğrultusunda (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, II Çeviri: 178), 'karışmak, bulanmak' anlamıyla karşılanmıştır (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, III İndeks: 116). Anlam, ERDAL'ın gösterdiği üzere, 'esir olmak, esir düşmek' biçiminde düzeltilmelidir (ERDAL: *OTWF* II: 494).

138 ARAT: [= Düşmanı mağlûp eden kahraman yiğitlerin safı karışınca, düşman dönüp, tekrar hücum eder ve gâlip gelir.] (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, II Çeviri: 178). DANKOFF: [= for when some of their warriors are captured the routed host will return for them, and then you may overcome them.] (DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib. Wisdom of Royal Glory...*: 118).

139 DTS: 231^b. krş. EUyg. *yanturu yana* (CLAUSON: *EDPT*: 948^a).

140 krş. EUyg. *yazuķ yañluķ* 'yanlış, hata' (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*: 351. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*: 256).

[= Dışarıda hangi yanlıyla karşılaşırsan; işte (hizmetine) koşacak kul benim.]

yarı basut¹⁴¹ yardım (5821, 5850, 5935)

5821. *duʿā birle yarı basut kıl maña*
unutma mēni sen tutuzdum saña

[= Dua ile destek ol bana; beni unutma, sana sığındım.]

yat baz¹⁴² yabancı (2495 → **boşuğ açığ**, 2534, 2548, 2562, 2668, 2734, 3379, 4580)

yawa boşlağ başıboş (1491, 1505, 4509, 5556); krş. **boşlağ yawa**.

1491. *yawa ıdma boşlağ yığa tut kısa*
yığa tutsa oğlan bulur kut basa

[= Başıboş bırakma, baskı altında tutarak engel ol; engel olursan oğlan sonra saadet elde eder.]

yawuz yunçığ¹⁴³ kötü ve çirkin, kötü ve sefil (413, 704)

0413. *kerek erke himmet mürüvvet teñi*
yawuz yunçığ andın yırasa öñi

[= İnsana himmet ve mürüvvet denk gerek; kötü ve sefillerin ondan uzaklaşması için.]

yazuğ mün¹⁴⁴ günah ve kusur (1440)

1440. *yawa kılma amdı bu qalmıñ küniñ*
özünñdin arutğıl yazuğ münñ

[= Şimdi bu kalan ömrünü boşuna geçirme; günah ve kusurlarını kendinden temizle.]

yëğü kedgü yiyecek ve giyecek (1264, 1479)

1264. *ësizdin küdezgil ula edgüke*
muñadturmağıl sen yëğü kedgüke

[= Kötülükten koru, iyiliğe ulaştır; sen yiyecek ve giyeceğe muhtaç etme.]

141 DTS: 240^b.

142 DTS: 247^b. CLAUSON: EDPT: 388^{a/ba:z}. krş. DLT *bāz: yāt bāz yağıldı* [= Yabancılar (*acānib*) ayrıldı.]

143 DTS: 250^a. CLAUSON: EDPT: 945^{a/yunçığ}. krş. DLT *yunçığ: yunçığ yawuz tawradı* [= Zayıf adamlar güçlendi.] (SEV: “*Divanü Lûgat’it Türk’te İkilemeler*”, 507).

144 DTS: 251^b. krş. EUyg. *mün yazuğ* ‘suç, günah’ (ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 196. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 193).

yëgü kedgölük yiyecek ve giyecek (232, 1636, 4734)

0232. *tiriglikni mun kıl asığ edgölük*

yarın bolğa edgü yëgü kedgölük

[= Hayatı sermaye yap, faizi iyiliktir; yarın iyi yiyecek ve giyecek olur.]

yël böke ejder, yılan (1202, 6388)

1202. *tüşün ol bu dünyā keligli keçer*

yëgen yël böke¹⁴⁵ teg yër erken açar

[= Bu dünya konaktır, gelen geçer; (o her şeyi) yiyen ejderha gibidir, yedikçe acır.]

yël yeklig¹⁴⁶ cin ve şeytan (4361, 4362)

4361. *bularda basa keldi afsünçılar*

bu yël yeklig igke bu ol emçiler

[= Bunlardan sonra efsuncular gelir; cin ve şeytandan gelen hastalıkları tedavi eden bunlardır.]

yënik kurguluk¹⁴⁷ hafif, uçar, yerinde duramayan (2078)

2078. *otunluk eweklik yënik kurguluk*

ğara kılkı ol bu yırak turguluk

[= Küstahlık, acelecilik ve hafiflik, avam tabiatıdır; bunlardan uzak durmalıdır.]

yër kök yer gök (2784)

2784. *körü barsa yinçge¹⁴⁸ sağış hendese*

munı birle yër kök bolur ol sasa

[= Dikkat edersen geometri ince hesaptır; yer gök bununla hesaplanabilir.]

yetim ögsüz yetim ve öksüz (1487)

1487. *munu men atası ölür men bu kün*

kiçig qaldı oğlum yetim ögsüzün

[= İşte ben babası, bugün ölüyorum; oğlum küçük yaşta yetim ve öksüz kaldı.]

145 ARAT: *büke*; bk. CLAUSON: *EDPT*: 324^b.

146 DTS: 254^a.

147 DTS: 256^b. CLAUSON: *EDPT*: 950^a.

148 ARAT, metinde *yinçke* okumuş, ancak metnin sonundaki düzeltme aparatında *yinçge* olarak düzeltmiştir (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, I Metin: 655).

yezek tutğak¹⁴⁹ keşif ve öncü birliği (2342 → **köz kılğak**)

yinçe arığ saķınıuķ dindar, temiz ve takva sahibi (5329)

5329. *bularda biri kâzî yinçe arığ*

saķınıuķ kerek tegse halkķa asığ

[= Bunlardan biri kadıdır; halka faydasının dokunması için dindar, temiz ve takva sahibi olmalıdır.¹⁵⁰]

yinçe saķınıuķ¹⁵¹ dindar ve takva sahibi (4489, 4497)

4489. *taķı biri yinçe saķınıuķ tiler*

anı bulsa terkin aķar öz ular

[= Başka biri dindar ve takva sahibi ister; onu bulunca hemen ona bağlanır.¹⁵²]

yok ııay¹⁵³ yok yoksul, yoksul ve fakir (4819)

4819. *kerek erse bay bol kerek yok ııay*

tiriglikni yêr bu keķer yıl kūn ay

[= İster zengin, ister fakir ve yoksul ol; bu geķen aylar ve yıllar hayatı kemirmektedir.]

yol keķig yol, çare, iz (1793)

1793. *atañ öldi kaldıñ sen oğlan kiķig*

kiķigke beğüktin bolur yol keķig

[= Baban öldü, sen küçük çocuk olarak kaldın; küçüklere yol büyüklerden gelir.]

yol sefer yol sefer (1417)

149 DTS: 260^a.

150 “dindar, temiz ve takva sahibi” = ARAT: “çok temiz ve takvâ sâhibi” (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, II Çeviri: 383), DANKOFF: “pure and pious and devout” (DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Hājib. Wisdom of Royal Glory...*: 213).

151 DTS: 262^a. krş. DLT *yinçe*: *yinçe kişi* ‘Allah’a ibadet eden kişi, âbid (*nāsik, muta‘ab-bid*)’.

152 “dindar ve takva sahibi” = ARAT: “çok takvâ sâhibi” (YÜSUF HÂŞŞ HÂCİB: *Kutadgu Bilig*, II Çeviri: 325), DANKOFF: “God-fearing and devout” (DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Hājib. Wisdom of Royal Glory...*: 186).

153 krş. Orh. *yok ııağ*, EUyg. *yok ııay* (CLAUSON: *EDPT*: 408^{b/ııa:ñ}. ŞEN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 368. CAN: *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*: 264). DLT *ııay*: *köñül kimniñ bolsa kılı yōķ ııay / kılsa küñün bolmas anı toķ bāy* [= Fakir ruhlu yaratılan kişi zengin yapılamaz.]

1417. *yüz utru turur bu uzun yol sefer
uğuşluğ bu yolğa azuğ keğ eter*

[= Önünde uzun bir yol, sefer vardır; akıllı kimse bu yol için iyice azık hazırlar.]

yol yorık yol, gidiş, tarz (2110 → **kılğ kılığ**); krş. **yorık yol**.

yorık yol yol, gidiş (6497); krş. **yol yorık**.

6497. *ğayu türlüğ erse yorıkıñ yolun
ayu bėrdim azraq bekütgil ulun*

[= Yol ve gidişinin ne olduğunu söyleyiverdim; buna göre temelini sağlamlaştırdım.]

yölek tok¹⁵⁴ yardım, dayanak, destek (3466, 4794)

3466. *bilir sen bu kün men kişi bolduğum
sebeb elig erdi yölekim tokum*

[= Bilirsin ki bugün adam olmamın sebebi, dayanak ve desteğim (olan) hükümdardır.]

Fiilli İkilemeler

aç- adır- açmak, ayırmak, seçip ayırmak (1722, 2752)

1722. *aça adra tuttı kamuğ işlerin
sağışlığ bitip qodtı barça barın*

[= Bütün işlerini açık seçik yaptı; her birini hesap edip kaydetti.]

açıl- seçil- seçilmek, ayrılmak (5595)

5595. *açılğay seçilgey kamuğ eşlerin
süzülgey etilgey kamuğ işlerin*

[= Bütün yakınların seçilir ve ayrılır; bütün işlerin durulur ve yoluna girer.]

açın- süçin- işinden zevk almak, haz almak, keyif almak (2836 → **kêçki eski**, 2905)

aw- yığıl-¹⁵⁵ toplanmak, yığılmak, üşüşmek (460, 1806, 2051)

0460. *ajun bođnı eştip anı ārzūlap
awa yıglu keldi añar öz ulap*

[= Dünya halkı (bunu) duyup, onu arzuladı; ona yakınlaşarak toplanıp geldiler.]

154 DTS: *yölek toku* (DTS: 275^b). TEZCAN: “*Kutadgu Bilig* Dizini Üzerine”, 64.

155 DTS: 69^a.

ay- tē- söylemek, demek (4903)

4903. *ayur ol kadaşın köni sözlemiştir*
söz ol söz turur kim ol aymış tēmiş

[= (Hükümdar): “Kardeşin doğru söylemiş; söz, onun söylediği sözdür” dedi.]

bedü- kıp-¹⁵⁶ büyümek, yükselmek, yücelmek (6110)

6110. *ķara tapsa begler bedüyür kıpar*
üzengü bar erse kıgen berk kıpar

[= Halk vazifesini yaparsa beyler büyür, yükselir; üzengi var ise (insan), yuları kuvvetli tutar.]

bezen- étin-¹⁵⁷ bezenmek, süslenmek (5232)

5232. *bezenip kör étinip köñülüg alır*
köñül bérđin erse yüz ewrer barır

[= Bak, bezenip süslenerek gönül alır; gönül verirsen, yüz çevirir gider.]

bil- öğren- bilmek, öğrenmek (1819)

1819. *küniñe neñedür*¹⁵⁸ *toru öğrenür*
negüni tilese bilür öğrenür

[= Günden güne serveti artar, akıllı olgunlaşır; istediği her şeyi bilir, öğrenir.¹⁵⁹]

éltiştir- barıştır- gidip gelmek, ziyaret etmek (4305)

4305. *saña teñ tuşuñ birle éltiştir barıştır*
katılğıl karılğıl alış hem bəriştir

[= Sen kendi akranlarını ziyaret et; onlara katıl ve alışverişte bulun.]

eñ- tañla-¹⁶⁰ şaşırmak (6390)

6390. *baķa barsa yetrü ajun ħālini*
eñip ħalģu tañlap kör uķsa anı

[= (İnsan), dünyanın hâline iyice dikkat eder ve onun mahiyetini anlarsa şaşırtıp kalır.]

156 DTS: 91^a.

157 DTS: 97^b.

158 ARAT: *teñedür*; bk. DANKOFF: *Yūsuf Khāşş Ĥājib. Wisdom of Royal Glory...*: 262^b.

159 DANKOFF: *Yūsuf Khāşş Ĥājib. Wisdom of Royal Glory...*: 99.

160 DTS: 174^b.

ér- sar-¹⁶¹ azarlamak, paylamak, çıkışmak, terslemek (4350); krş. **sar- ér-**.

4350. *tılın érme*¹⁶² *sarma*¹⁶³ *tuz etmek yëtür*

ağır tut olarığ ağırta kötür

[= Onları dilinle azarlama, tuz ekmek yedir; onlara saygı göster ve yücelt.]

eşit- tıgla- işitmek, dinlemek (5713)

5713. *negü tēr eşit tıgla bilgi batıg*

sana ötler amdı ay köñli katıg

[= Derin bilgili (insan), ne der, dinle; ey katı gönüllü (insan), şimdi sana nasihat veriyor.]

ét- tüz- düzeltmek, düzenlemek, yoluna koymak (418, 449, 5624)

0418. *özi etti tüzdi kör el kün işi*

tağı ma tiler erdi üdrüm kişi

[= Bak, halkın işini kendisi tanzim etti; yine de (etrafında) seçkin insanlar isterdi.]

ét- yap-¹⁶⁴ düzenlemek, organize etmek (2344)

2344. *süsin étse yapsa ma yortuğ tüzüp*

kedin kalmasa er ya öñdün ozup

[= Muhafız alayını teşkil edip askeri organize etmeli; hiç kimse geride kalmamalı veya öne geçmemelidir.]

ewdi- tēr-¹⁶⁵ toplamak, derlemek, bir araya getirmek (6624)

6624. *tükel on sekiz ayda aydım bu söz*

üdürdüm adırdım söz ewdip tère

[= Bu sözleri tam on sekiz ayda söyledim; sözleri toplayıp derleyerek seçtim, ayırdım.]

ıd- yorı- götürmek, alıp gitmek (1444)

161 TAŞ: “Kutadgu Bilig’de Yeni Tespitler” (Yayın aşamasında).

162 ARAT: *irme*; burada ET *yér-* ~ *ér-* ‘yermek, nefret etmek, hor görmek, eleştirmek, karşı çıkmak, çıkışmak’ (CLAUSON: *EDPT*: 955^a. Burada yalnızca *y-*’li biçimler verilmiştir) fiilinin olduğu kanısındayım.

163 ARAT: *serme*; bk. ERDAL: *OTWF* II: 670. Aytıca krş. KTat. *sar-* ‘1. midesi kaynamak, midesi bulanmak; 2. öfkelenmek, öfkeye sebep olmak’ (ÖNER: *K-TTS*: 229^b).

164 DTS: 186^b.

165 DTS: *evdi- tère-* (DTS: 189^b).

1444. *sarāy ol ajun kör bu kazğanç yeri*
negü bulsa munda naru ıd yori

[= Dünya bir saraydır, kazanç yeridir; buradan oraya ne bulursan götür.]

inan- ısan-¹⁶⁶ inanmak, güvenmek (5847)

5847. *seniñde bağırsağ adın yok maña*
inanıp ısanur men amdı saña

[= Bana karşı senden daha bağılısı yoktur; ben şimdi sana inanır ve güvenirim.]

iç- yê- yemek içmek, yeme içme (2891)

2891. *bu aşçı ıdışçı bütün bolmasa*
ıdı sarp bolur begke içse yêse

[= Bu aşçı, içkici güvenilir olmazsa; içip yemesi beye pek çetin olur.]

ir- yalk-¹⁶⁷ bıkmak, usanmak (6628)

6628. *üküş sözlediñ söz suwı barماسun*
üküş sözke yalkar bu yalñuğ ire

[= Sözü çok söyledin, itibarı gitmesin; insan çok sözden bıkar, usanır.]

iril- sarıl- çıkışmak, hiddetlenmek, öfkelenmek(5773)

5773. *irig sözledim men sözüg ay kadaş*
irilme sarılma köñül kılma baş

[= Ey kardeş, ben sözü biraz sert söyledim; hiddetlenip çıkışma, gönlünü üzme.]

katıgılan- serin-¹⁶⁸ kendini tutmak, sabretmek, metin olmak (1317)

1317. *kalı kelse öwkeñ katıgılan serin*
serimlig kişiniñ sewinçi yarın

[= Eğer öfkelenirsen sabret; yarın sabreden insan için sevinç vardır.]

katıgılan- tiren-¹⁶⁹ çabalamak, direnmek, karşı koymak (3638)

3638. *tilekinçe ıdma katıgılan tiren*
et öz ülgı bërmez ukuşluğ eren

166 DTS: 218^b.

167 DTS: *êr- yalk-* (DTS: 175^b).

168 DTS: 433^b.

169 DTS: 433^b.

[= (Onu) arzusunca bırakma, çabala, diren; akıllı insanlar vücudun arzusunu yerine getirmez.]

kel- bar-¹⁷⁰ gelmek gitmek, gelip gitme (1095)

1095. *tilek ârzûn ermez meniñ ölmekim*

bu kûn bolmış ermez kelip barmağım

[= Benim ölümüm isteğimle değildir; gelip gitme bugün olmuş değildir.]

kir- çık- girip çıkmak, girmek çıkmak (2869)

2869. *törüçe yorısa tapuğ kılsa öz*

kirürde çıkarda köni tutsa köz

[= Usulüne göre hareket ve hizmet etmeli; girip çıkarken göz önüne bakmalıdır.]

korq- ayın- çekinmek, sakınmak (4049)

4049. *bularda kayuğa ulansa bu öz*

idi korqu aynu tapuğ kılgu uz

[= İnsan bunlardan hangisine ulaşırsa; sakınarak hürmetle hizmet etmelidir.¹⁷¹]

oñar- tüz- düzeltmek (205)

0205. *sözüg sözledeçi azar hem yazar*

uğuşluğ eşitse oñarur tüzer

[= Sözü söyleyen yanılıp şaşırabilir; anlayışlı (kimse) duyunca düzeltir.]

sar- èr- azarlamak, paylamak, çıkışmak, terslemek (4349, 4391, 6543);
krş. **èr- sar-**.

4349. *tılın sarma èrme bolun eymenük*

ağu ol olarnıñ eti birtem ök

[= Dilinle çıkışma, sakın; onların eti tamamen zehirdir.]

talula- üdür- seçmek (2932)

2932. *katıgılan ay elig bu bir kaç kişig*

talulayu üdrü tutuzgıl işig

170 DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib. Wisdom of Royal Glory...*: 265. krş. Fa. *raft u āmad, āmad u şud* ‘to frequent’ (DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib. Wisdom of Royal Glory...*: 265).

171 “sakınarak hürmetle hizmet etmelidir” = ARAT: “çok dikkatli ve ihtiyatlı olmalı ve çok iyi hizmet etmelidir” (YÜSUF HÂŞŞ HACİB: *Kutadgu Bilig*, II Çeviri: 294), DANKOFF: “he must serve in it respectfully and to the best of his abilities” (DANKOFF: *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib. Wisdom of Royal Glory...*: 172).

[= Ey hükümdar, gayret et, bu birkaç insanı seçerek işleri onlara emanet et.]

têr- yığ¹⁷² toplamak, yığmak, bir araya getirmek (5513)

5513. *er at têrgü yığgu açınğu açığ
çığayığ bayutgu toğurğu açığ*

[= Birçok adam toplamalı, ihsanda bulunmalı; fakiri zenginleştirmeli, acı doyurmalı.]

têr- yomit¹⁷³ toplamak, biriktirmek (4265)

4265. *yağı bolsa eşin öher cānıña
ya têrmış yomitmiş¹⁷⁴ anuğ mālıña*

[= Arkadaşın sana düşman olsa, canına ya da biriktirdiğin hazır malına kasteder.]

tez- bar¹⁷⁵ kaçmak, gitmek, uzaklaşmak (3592)

3592. *bayat atı aysa tezer yek barır
kođu barsa dünyā seniñdin qalır*

[= Allah adını anarsan şeytan kaçır gider; dünyayı bırakıp gidersen senden uzaklaşır.]

tile- ārzūla- dilemek, arzulamak (898)

0898. *sewer barça yalñuğ tiler ārzūlar
anı qoldaçılar nelük buldılar*

[= Onu bütün insanlar sever ve arzular; (fakat) onu isteyenler nasıl elde ederler?]

toğ- qan¹⁷⁶ doymak, kanmak (5339, 6367)

5339. *biziñde ozağı kutu barguçı
yedi toğtı qandı ölüp yatguçı*

[= Bizden önce gelen ve şimdi ölmüş olan nesiller, bundan yedi ve doydular.]

törüt- yarat- yaratmak (2227)

172 DTS: 553^b.

173 DTS: 553^b.

174 ARAT: yumitmiş; bk. barça yomğı.

175 DTS: 557^b.

176 DTS: 569^b.

2227. *törütmezde aşnu bayat bu ʿâlem*
törütüti yarattı¹⁷⁷ bu levh u kalem

[= Allah bu âlemi yaratmadan önce levh ile kalemi yarattı.]

urun- tokın-¹⁷⁸ dövünmek (6292)

6292. *ünün sığtadı eştip ögdülmiş e*
urundi tokındı akıttı yaş a

[= Ögdülmiş duydu, ünüyle ağladı; dövündü, (gözlerinden) yaşlar akıttı.]

yê- op- yemek, yutmak, yok etmek (6403)

6403. *ne türlüg ne yanlıg kişi kıptı kör*
yağız yêr olarıg yêdi optı kör

[= Bak, ne türlü, ne çeşit insanlar geldi; bak, kara toprak onları yedi yuttu.]

Bağlaçlı İsimli İkilemeler

aç hem tok aç ya da tok (2564)

2564. *yême aytu tursa er at hâllerin*
açı hem tokı ya tonın oprakın

[= Hizmetkârların hâllerini her zaman sormalı; aç ya da tok mu, kıyafetleri sağlam ya da eski mi?]

açıg ya süçig acı ya da tatlı (4183)

4183. *takı bir seniñde basa ol kiçig*
bularnıñ bile ol açıg ya süçig

[= Biri de senden sonra gelen küçüklerdir; acı ya da tatlı şeyler bunlardır.]

basınçaq ya satğağ baskı ve küçümseme, zulüm ve hor görme (912)

0912. *kim edgü tiler erse edgü kıılır*
basınçaq ya satğağka bakmaz bolur

[= Kim iyilik diler ise iyilik yapar; baş belası ya da mazluma bakmaz olur.]

bilig ya ukuş bilgi ve akıl (1196)

1196. *ölümke asıg kıılmaz altun kümüş*
ölümüg tıdumaz bilig ya ukuş

177 ARAT: yorıttı. B ve C’de yorıttı, A’da yarattı. Ben yarattı’yı tercih ediyorum. krş. B 2 *uluğlık edisi uğan zü 'l-celāl / yaratğan törütgen me kâdir kemāl* [= Büyüklük sahibi, kadir; yaratan ve gücü yetendir.]

178 DTS: *urun- tokın-* (DTS: 615^b).

[= Ölüme altın gümüş fayda etmez; bilgi ve akıl da ölümü engelleyemez.]

çığay ya bay fakir zengin, fakir ve zengin (1923, 3717)

1923. *biliglig biligsiz çığay bar ya bay*

uğuşluğ uğuşsuz otun bar keğ ay

[= Bilgili, bilgisiz, fakir ve zengin var; akıllı, akılsız ve küstah var, iyi söyle.]

em hem ot çare, tedbir (2944); krş. **ot hem em**.

2944. *ayıtmuşnu aydım ay elig kıtı*

negü teg kerekin emi hem otı

[= Ey devletli hükümdar, sorulanlara cevap verdim; nasıl gerektiğini, çare ve tedbirini.]

em ya ot ilaç (5245)

5245. *kalı kılmasa sen emi ya otı*

boğunğa bolur sen tiriglik yutı

[= Eğer sen ilaç vermezsen; halk için hayat felaketi olursun.]

eş hem tuş eş dost, arkadaş, akran (4182)

4182. *eşin hem tuşuñ bu katılğu kişi*

yanutğa yanut kıl eşinje tuşı

[= Eşin dostun, bu aralarına katılacağın kimselerdir; onların davranışlarına karşılık sen de aynı muameleyi göster.]

ig hem em hastalık ve çare (749)

0749. *munu men me devlet münüm erdemim*

ayu bėrdim amdı igim hem emim

[= İşte ben saadetim; kusur ve erdemlerimi, hastalığımı ve çaresini şimdi söyleyiverdim.]

kiriş hem çıkış giriş ve çıkış, gelir ve gider (2774, 5913)

2774. *bitigçi küdezgü kiriş hem çıkış*

bitigin küdezgü kamuğ türlüg iş

[= Muhasebeci gelir ve giderleri kaydetmeli; her türlü iş kayda geçirilmeli.]

ķuruğ hem ķokuz boş (1626)

1626. *ata bardı ornı ķuruğ hem ķokuz*

ķokuz tolguķa ķordüm oğlın keğ uz

[= Baba gitti, yeri boş (kaldı); boşluğu doldurmak için oğlunu pek meziyetli gördüm.]

ķuruğ ya öl kuru ve yaş (3726)

3726. *isig tımlığıg hem ķuruğ ya ölüg*
yaraştırdı halkķa tegürdi ülüg

[= Sıcakla soğuşu, kuru ile yaşı yaraştırdı; halka kısmetini verdi.]

muñ hem taķ sıkıntı ve müşkül (391)

0391. *ilāhī bilür sen bu  acizlıkım*
sañar ok açar men muñum hem taķım

[= İlahi, bu aczimi bilirsin; sıkıntı ve müşkülümü sadece sana açarım.]

neñ hem māl mal mülk (3563)

3563. *bedel kıldı ebdāl neñin hem mālın*
bakıp kođtı zāhid bu dūnyā ulın

[= Tarikat ehli malını mülkünü değış tokuş etti; zahit bakıp bu dünya esasını bıraktı.]

okşağ azu meñzeg eş veya benzer (16)

0016. *anıñ okşağı yok azu meñzegi*
neteglikke yetmez ģalāyık ögi

[= Onun eşi veya benzeri yoktur; nasıl olduğuna mahlukların aklı yetmez.]

ot hem em çare ve tedbir (6361); krş. **em hem ot**.

6361. *yēme yakşı aymış kişi üğrümi*
cefācı et özke otı hem emi

[= İnsanların seçkini çok güzel söylemiş; (onun sözü) cefacı vücuda karşı çare ve tedbirdir.]

oyun ya büdüg oyun ve eğlence, eğlence ve dans (6025)

6025. *sewinç körse tüşte oyun ya büdüg*
saķınç ķađğularķa açıldı sezig¹⁷⁹

[= (Bir kimse) rüyasında sevinç, oyun ve eğlence görürse; keder ve kaygılar başlayacak demektir.]

sol ya oñ sol ya da sağ (4059)

179 ARAT: *kezig*; bk. DANKOFF: *Yūsuf Khāřř Hāģib. Wisdom of Royal Glory...*: 263^b.

4059. *kaya bakma*¹⁸⁰ anda solun ya oñun
özüñ eymenü tur eşit söz ögün

[= Orada sol ya da sağla meşgul olma; kendini sakın, dikkatle söz dinle.]

törü hem toķu kanun, töre, usul, erkân (1643, 2531, 4001, 4010, 4038)

1643. *oñardı törü hem toķu iç tapuğ*
açıldı tapuğdın tilemiş kapuğ

[= Kanun, erkân ve iç hizmeti düzeltti; hizmetinden dolayı dilediği kapılar açıldı.]

törü hem toķu öñdi kanun, töre, usul (2490)

2490. *törü hem toķu öñdi yinçge tapuğ*
uluğ hācib étse açar yol kapuğ

[= Kanun, usul ve örfü yerine getirmek ince bir iştir; ulu hacib bunu tanzim ederek yol ve kapıları açar.]

tünün hem künün¹⁸¹ gece gündüz, sürekli (78)

0078. *çêçeklikte sandvaç öter miñ ünün*
oķır şūr-ı ibrī tünün hem künün

[= Bülbul çiçek bahçesinde binlerce sesle ötüyor; gece gündüz mezamir okur.]

uluğ hem kiçig büyük küçük, herkes (2665)

2665. *sözi bolsa yumşak şeker teg süçig*
süçig sözke yumşar uluğ hem kiçig

[= Sözü yumuşak ve şeker gibi tatlı olmalı; tatlı söze herkes yumuşar.]

uruğ hem tariğ¹⁸² soy sop (4476)

4476. *köki edgü bolsun uruğ hem tariğ*
uwutluğ sakınuk tilegil arığ

[= Soyu soppu ve ailesi iyi olsun; hayâ ve takva sahibi, temiz olanını iste.]

yakın ya yırak yakın ya da uzak (6206)

6206. *ķamuğnuñ firāķı yakın ya yırak*
ölümnüñ firāķı yırak bu firāķ

180 ARAT: *ķıya bakma*; bk. TAŞ: “*ķıya bak-* Sözü Üzerine”, 118.

181 CLAUSON: *EDPT*: 513^a.

182 krş. EUyg. *uruğ tariğ* (CLAUSON: *EDPT*: 214^b).

[= Her şeyin ayrılığı yakın veya uzak olabilir; ölümün ayrılığı uzak bir ayrılıktır.]

Bağlaçlı Fiilli İkilemeler

aç- hem yor- açıklamak, izah etmek (6621)

6621. *oқығлықа artuқ ағыр келмесін*

özüüm ʷuzri қoldum ача hem yora

[= Okuyana fazla ağır gelmesin; ben izah ederek kendi özrümü istedim.]

alış- hem bəriş-¹⁸³ alışverişte bulunmak, münasebette bulunmak (4305 → **eltiş- barış-**, 4421)

az- hem yaz- yanılmak, şaşırmak (205 → **oңar- tüz-**)

ét- hem buz- yapmak ve bozmak (548)

0548. *яayıғ ol bu devlet éter hem buzар*

ne irsel turur terk irikse tezer

[= Bu saadet dönektir, hem yapar hem bozar; kararsızdır, bıkarsa hemen kaçar.]

içür- hem yetür- içirmek ve yedirmek, içirip yedirmek (2053, 4469)

2053. *ақы бол бағышла içür hem yetür*

қалы egsüse¹⁸⁴ ur yana al yetür

[= Cömert ol, bağışla, yedir ve içir; eğer malın eksilirse, tekrar vur, al ve eksileni tamamla.]

қатıl- hem қарıl- katılmak, karışmak, münasebet kurmak, iletişimde olmak (4401, 4461)

4401. *bularnıñ bile sen қатıl hem қарıl*

boғuzdın sınar sen şakinçsiz tiril

[Sen bunlarla da münasebet kur; boğazdan yana endişesiz yaşa.]

kel- hem bar- gelip gitmek, gelmek ve gitmek (113, 694, 4872)

0113. *olarnıñ tañuқı kelir hem barır*

menin bu tañuқ boldı menü қалır

[= Onların hediyesi gelir geçer; benim bu hediyem ebedî kaldı.]

183 DTS: 36^a. KARGI ÖLMEZ: *alış hem bəriş* ‘alış-veriş, ticaret; ilişki, münasebet’ (KARGI ÖLMEZ: “Kutadgu Bilig’de İkilemeler (1)”, 24).

184 ARAT: *eksüse*; bk. ERDAL: OTWF I: 232.

keliş- hem barış¹⁸⁵ gelip gitmek, karşılıklı ziyarette bulunmak (4421)

4421. *olarka katılğıl keliş hem barış*

negü kolsa bêrgil alış hem bêriş

[= Onlara katıl, gelip git; ne isterlerse ver, alışverişte bulun.]

kir- hem çık- girip çıkmak, girmek ve çıkmak (609, 3998, 4038, 4043)

0609. *êligke kirü hem çıkā törçidi*¹⁸⁶

êlig edgü közün baķa törçidi

[= Hükümdarın yanına girip çıkmakta ve hükümdar da ona karşı teveccüh ve itimat göstermekte devam etti.]

mun- hem az¹⁸⁷ kudurmak ve azmak (3600)

3600. *bulaķ semrise kör munar hem azar*

êdisin çalar yêrke andın tezer

[= Haşarı at semirirse kudurur ve azar; sahibini yere çalar, ondan kaçır.]

185 KARGI ÖLMEZ: *keliş hem barış* ‘geliş-gidiş’ (KARGI ÖLMEZ: “*Kutadgu Bilig*’de İkilemeler (2)”, 238).

186 ARAT: *türçidi*; bk. CLAUSON: *EDPT*: 534^a.

187 DTS: *mun- az-* (*DTS*: 348^a).

KISALTMALAR

- A *Ḳutadḡu Bilig*, Viyana nüshası.
 B *Ḳutadḡu Bilig*, Fergana nüshası.
 Br. Brāhmī, ERDAL.
 C *Ḳutadḡu Bilig*, Mısır nüshası.
 CC *Codex Cumanicus*, GRÖNBECH.
 DLT *Dīwānu Luḡāti 't-turk.* al-KAŞĖARĪ.
 DTS *Drevnetyurkskiy slovar'*. NADELYAYEV-NASILOV-TENİŞEV-ŞÇERBAK.
 EDPT *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.*
 CLAUSON.
 ET Eski Türkçe, CLAUSON.
 EUyg. Eski Uygurca, NADELYAYEV-NASILOV-TENİŞEV-ŞÇERBAK, CLAUSON.
 Fa. Farsça.
 KB *Ḳutadḡu Bilig*.
 Kirg. Kırgızca, YUDAHİN.
 KLS *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, GRÖNBECH.
 KS *Kırgız Sözlüğü*, YUDAHİN.
 KTat. Kazan Tatarcası, ÖNER.
 K-TTS *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, ÖNER.
 KTTTS *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, KOÇ-BAYNİYAZOV-BAŞKAPAN.
 Kzk. Kazakça, KOÇ-BAYNİYAZOV-BAŞKAPAN.
 Orh. Orhon Türkçesi.
 OTWF *Old Turkic Word Formation*, ERDAL.

Kaynaklar

- ATA, Aysu (1993), “*Kutadgu Bilig* Üzerinde Bir Düzenleme Denemesi: *Kör mü, Kür mü?*”, *Türkoloji Dergisi* XI/1, 301-308.
 BAĞDATLI, Özlem (2008), “*Kutadgu Bilig* Bibliyografyası”, *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 14, 157-183.
 CAN, Meltem (2010), *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
 CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, Oxford University Press.

- DANKOFF, Robert (1983)i *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib. Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig). A Turko-Islamic Mirror for Princes*, Chicago and London, Publications of the Center for Middle Eastern Studies Number 16.
- DOERFER, Gerhard (1983), “Türkolojide Eleştiri Sorunları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1980-1981*, 87-99.
- ERDAL, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, I-II: Wiesbaden, Turcologica 9.
- ERSOYLU, Halil(1987), “*Kutadgu Bilig*’de İki Ayrı Biçimde Transkripsiyonlanmış Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerin Birleştirilmesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1987*, 165-172.
- GRÖNBECH, K. (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü Codex Cumanicus’un Türkçe Sözlük Dizini*, Çeviren: Kemal AYTAÇ, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1396, Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi: 27.
- KAÇALIN, Mustafa S. (2015), “*Liv* ‘aş, yemek’ Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 757, s. 48-53.
- KARGI ÖLMEZ, Zuhul (2007), “*Kutadgu Bilig*’de İkilemeler (1)”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, s. 19-40.
- KARGI ÖLMEZ, Zuhul (1998), “*Kutadgu Bilig*’de İkilemeler (2)”, *Bahşi Ögdisi. Festschrift für Klaus Röhrnborn anläßlich seines 60. Geburtstags/60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrnborn Armağanı* (Yayına Hazırlayanlar: Jens Peter LAUT-Mehmet ÖLMEZ), Freiburg-İstanbul, Simurg, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 21, s. 235-260.
- MAHMÜD al-KAŞGARİ, *Dīwānu Luġāti ’t-Turk Türk Dilleri Divanı*, Çeviri: Mustafa S. KAÇALIN (Tasarbasım).
- KOÇ, Kenan-BAYNİYAZOV, Ayabek-BAŞKAPAN, Vehbi (2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, Akçağ Yayınları: 489, Sözlük : 13.
- NADELYAYEV, V. M.-NASİLOV, D. M.-TENİŞEV, E. R.-ŞÇERBAK, A. M. (1969), *Drevnetyurkskiy slovar*’, Leningrad, Akademiya Nauk SSSR İnstitut Yazıkoznaniya.
- ÖNER, Mustafa (2009), *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 963.
- SERTKAYA, Osman Fikri (2010), “Kelime Dağarcığımızdan: Lavaş Sözü Nereden Geliyor?”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 703, s. 39-41.
- SEV, Gülsel (2004), “*Divanü Lûgat’it Türk*’te İkilemeler”, *Türk Dili*, 634, s. 497-510.
- ŞEN, Serkan (2002), *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- TAŞ, İbrahim (2014), “*kıya bak*- Sözü Üzerine”, *Geçmişten Geleceğe Türkçe Elginkan Vakfı 1. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, 17-19 Nisan 2013, İstanbul, Kitabevi, s. 117-129.
- TAŞ, İbrahim (2011), “*Kutadgu Bilig*’de İndeks’te Yer Almayan İki Sözcük Üzerine”, *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1043, s. 493-504.
- TAŞ, İbrahim, “*Kutadgu Bilig*’de Yeni Tespitler” (Yayın aşamasında).

- TAŞ, İbrahim (2006), “*Kutadgu Bilig*’de z’leşme”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 16, s. 103-116.
- TAŞ, İbrahim (2009), *Kutadgu Bilig*’de Söz Yapımı, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 984.
- TEKİN, Talat (1995), “Al-Rabghūzī, The Stories of the Prophets: Qışaş al-Anbiyā’, An Eastern Turkish Version, Leiden 1995”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, s. 259-264.
- TEKİN, Talat (1996), “Zieme, Peter: *Altun Yaruq Sudur*, Vorworte und das erste Buch (= BT XVIII). (Berlin Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Akademienvorhaben Turfanforschung). Brepols 1996”, *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, 6, s. 177-182.
- TERES, Ersin (2010), *Karahanlı Türkçesi ve Eserleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*, İstanbul, Ürün Yayınları.
- TERES, Ersin (2009) *Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*, İstanbul, Ürün Yayınları.
- TEZCAN, Semih (1981), “*Kutadgu Bilig* Dizini Üzerine”, *Belleten* XLV/2, 178, s. 23-78.
- TÜRK DİL KURUMU (1942), *Kutadgu Bilig* Tıpkıbasım: *Fergana Nüshası*, İstanbul.
- TÜRK DİL KURUMU (1943), *Kutadgu Bilig* Tıpkıbasım: *Mısır Nüshası*, İstanbul.
- TÜRK DİL KURUMU (1942), *Kutadgu Bilig* Tıpkıbasım: *Viyana Nüshası*, İstanbul.
- YUDAHİN, K. K., *Kırgız Sözlüğü*, I-II: Türkçeye Çeviren: Abdullah TAYMAS: Ankara ³1994, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 93.
- YÜSUF HÂŞŞ HACİB, *Kutadgu Bilig*, I: Metin: [İşleyen:] Reşid Rahmeti ARAT, Ankara ⁴1999 (1947), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları: 458.
- YÜSUF HÂŞŞ HACİB, *Kutadgu Bilig*, II: Çeviri: Reşid Rahmeti ARAT, Ankara ⁶1994 (1959), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları II. Dizi - Sa. 20^e.
- YÜSUF HÂŞŞ HACİB, *Kutadgu Bilig*, III: İndeks: [Hazırlayan:] Reşid Rahmeti ARAT, (İndeksi neşre hazırlayanlar: Kemal ERASLAN, Osman F. SERTKAYA, Nuri YÜCE), İstanbul 1979, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 47, Seri: IV - Sayı: A 12.

